

บทที่ 3

บทบาทของชาวจีนในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2310 - 2325)

สงครามระหว่างไทยกับพม่าในปีพ.ศ.2310 ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทยในสมัยธนบุรีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจำเป็นต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากในการแก้ไข ปัญหาเหล่านี้ แต่จะพบว่าสภาพทางเศรษฐกิจของไทยในขณะนั้นอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมมาก ราษฎรส่วนมากอยู่ในฐานะที่ยากจน แรมแค้น การเกษตรกรรมก็ทำไม่ได้ผล ทำให้ราษฎรมักต้อง หาอาหารรายได้จากแหล่งอื่นเข้ามาเป็นทุนสำหรับใช้จ่ายและบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงตระหนักดีว่าการค้ากับต่างประเทศ (โดยเฉพาะกับจีน) นั้นเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของราษฎร ดังนั้นพระองค์จึงให้การสนับสนุนและส่งเสริม พร้อมทั้งชักชวนให้ชาวจีน เข้ามาทำการค้าในไทย รวมทั้งเข้ามารับราชการในกรมกองต่างๆ ของไทย โดยเฉพาะใน หน่วยงานที่เกี่ยวกับการค้ากับต่างประเทศ และพบว่าชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋ว ในสมัยนี้ชาวจีนแต้จิ๋วเป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดที่เดินทางเข้ามาในเมือง ไทย และสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงให้การสนับสนุนชาวจีนเหล่านี้จนมีฐานะและบทบาทที่สำคัญ ในราชสำนักไทย เช่น พระยาอภัยพานิช (จีนมัวเสง) พระยาพิชัยไศสววรรษ (หย่งจิ้นจง) เป็นต้น ถึงกับมีคำเรียกว่ชาวจีนเหล่านี้ว่า "จีนหลวง" และเหตุที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงให้การ สนับสนุนชาวจีนแต้จิ๋วเช่นนี้ก็เนื่องมาจากเป็นคนกลุ่มภาษาเดียวกันกับพระองค์

ดังนั้น ในสมัยธนบุรีชาวจีนโดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋วจึงได้เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลที่ สำคัญต่อเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของไทยเป็นอย่างยิ่ง

---

¹ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529), หน้า 30 - 31.

พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสิน

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวในสมัยธนบุรี และทรงได้รับการยกย่องเป็น “มหาราช” พระองค์หนึ่งของชาติไทย ในพระราชพงศาวดารไทยหลายฉบับก็ได้บันทึกถึงวีรกรรมของพระองค์ในการที่ทรงกอบกู้เอกราชเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ตลอดจนพระปรีชาสามารถในการขจัดอริราชศัตรูและรวบรวมราชอาณาจักรไทยจนเป็นปึกแผ่นได้ แต่จะพบว่าพระราชประวัติตั้งแต่เสด็จพระราชสมภพจนกระทั่งเสวยราชย์กลับค่อนข้างคลุมเครือ มีนิทานเชิงอภิหารแทรกอยู่มาก ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากอิทธิพลของหนังสือ อภิหารบรรพบุรุษ โดยอ้างจากจดหมายเหตุของพระอาจารย์ทองดี วัดโกษาวาส* ซึ่งสรุปได้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จพระราชสมภพในปี พ.ศ. 2277 ในแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ บิดาชื่อว่าไทยฮอง มีตำแหน่งเป็นขุนพัฒน์ นายอากรบ่อนเบี้ย และเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าพระยาจักรี ดังข้อความต่อไปนี้

“จำเดิมแต่เจ้าพระยาจักรีได้รับบุตรจีนไทยฮองมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมจนเจริญ ก็ได้ลาภและทรัพย์สินสมบัติเป็นอันมาก เจ้าพระยาจักรีจึงตั้งชื่อกุมารนั้นว่านายสิน เป็นเหตุนี้ที่กล่าวมานั้น ครั้นนายสินค่อยเจริญใหญ่อายุได้ 9 ขวบแล้ว เจ้าพระยาจักรีจึงได้นำกุมารไปฝากไว้ในสำนักพระอาจารย์ทองดีมหาเถระ ณ วัดโกษาวาส นัยหนึ่งว่าวัดคลัง ครั้นนายสินเรียนหนังสือขอมไทยได้จนจบบริบูรณ์แล้ว จึงเรียนพระไตรปิฎก สมควรกับคุณานุรูปชานีชำนานูแล้ว....

ขณะนั้นนายสินอายุได้ 13 ปี ท่านเจ้าพระยาจักรีจึงได้แต่งการมงคล ตัดจุกนายสินโดยการเอิกเกริก คับคั่งด้วยอำนาจเป็นอัศรมหาเสนาบดี ในเวลาที่ควรกับการ....แล้วเจ้าพระยาจักรีจึงนำนายสินผู้เป็นบุตรบุญธรรม ไปถวายตัวทำราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นมหาดเล็กในพระเจ้าแผ่นดิน คือพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระพุทธเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ฝ่าย

---

* วัดโกษาวาส คือวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินเคยทรงศึกษาเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ ซึ่งวัดโกษาวาสในปัจจุบันคือวัดสมณไภราราม อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นายสินทำราชการเป็นมหาดเล็กอยู่เวร หลวงนายศักดิ์ อาจารย์จีน อาจารย์ญวน อาจารย์แขก ได้เรียนหนังสือและศึกษาวิชาการทุกภาษา พูดได้สามภาษาโดยชำนาญแล้ว ครั้นนายสินอายุ 21 ปี เจ้าพระยาจักรีจึงประกอบการอุปสมบทนายสินเป็นพระภิกษุสงฆ์อยู่ในสำนักพระอาจารย์ทองดี ณ วัดโกษาवास ครั้นนายสินได้สามพรรษาแล้วก็ลาสิกขาบทละเพศบรรพชิตสึกออกมาทำราชการตั้งเก่า.....

ครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริว่า นายสินเป็นผู้ฉลาดรอบรู้ขนบธรรมเนียมราชกิจต่างๆ โดยมากจึงทรงพระราชดำรัสปรึกษาท่านเสนาบดีว่านายสินนี้ควรจะให้เป็นผู้ต่างพระเนตรพระกรรณได้ ท่านเสนาบดีก็เห็นควรโดยรับสั่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายสินมหาดเล็กรายงานด้วยราชการทั้งหลายในกรมมหาดไทยและกรมวังศาลหลวง....²

และต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายสินมหาดเล็กรายงานเป็นข้าหลวงเชิญท้องตราพระราชสีห์ขึ้นไปชำระความหัวเมืองภาคเหนือซึ่งนายสินสามารถปฏิบัติราชการจนมีความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนหลวงยกกระบัตรสินเป็นพระยาตากสิน เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเสด็จสวรรคตในปีพ.ศ.2301 และทำหน้าที่ปกครองเมืองตากเมื่อยังเป็นเมืองขึ้นของเมืองกำแพงเพชร³

ในพระราชพงศาวดารส่วนใหญ่จะเริ่มบันทึกถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินเมื่อปีพ.ศ.2308 ว่าสมเด็จพระเอกทัศโปรดให้พระยาตากสินมาช่วยสงครามในพระนครศรีอยุธยาป้องกันทัพพม่า พระยาตากสินมีฝีมือในการรบเข้มแข็ง มีบำเหน็จความชอบจึงได้เลื่อนเป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร แทนเจ้าเมืองกำแพงเพชรคนเดิมซึ่งถึงแก่กรรม แต่พระยาวชิรปราการ (สิน) ยังไม่ได้ไปครองเมืองกำแพงเพชรเลยเพราะต้องช่วยสู้รบกับข้าศึกที่พระนคร โดยใน

² กรมศิลปากร, พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณแม่ทองอยู่ ศิลปเดช จ.ม. เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2518), หน้า 2 - 4.

³ วิธนา โรจนราธา, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (กรุงเทพมหานคร . กรุงเทพฯพริ้นติ้งกรุ๊ป, 2540), หน้า 85 (จัดพิมพ์เผยแพร่และเป็นวิทยายบรรณาการเนื่องในโอกาสงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี สหวิทย์ (อุดม) ปัญญาสุข ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วันพุธที่ 21 พฤษภาคม 2540).

ระหว่างที่ทำศึกรักษาพระนครอยู่นั้น พระยาวชิรปราการ (สิน) ต้องประสบกับเหตุที่ทำให้เกิดความท้อแท้ใจหลายครั้ง ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงยกตัวอย่างไว้ในหนังสือไทยรบพม่าว่า

“..ครั้งหนึ่งพระยาดากออกไปรบชนะ ได้ค่ายพม่า แต่ผู้บัญชาการรักษาพระนครไม่ให้กำลังไปอุดหนุนต้องล่าถอยกลับมา อีกครั้งหนึ่งพระยาดากถูกเกณฑ์ให้ไปคอยสกัดรบพม่าอยู่ที่วัดใหญ่ด้วยกันกับพระยาเพชรบุรี เมื่อเดือน 12 ปีจอ พม่ายกทัพเรือลัดทุ่งมา พระยาดากสินเห็นว่าเหลือกำลังรบพุ่งเอาชัยชนะได้ พระยาเพชรบุรีไม่ฟังขึ้นยกไปรบเสียที่พม่า พระยาดากต้องหาว่าทิ้งให้พระยาเพชรบุรีเป็นอันตราย ทีหลังมาอีก ครั้งหนึ่ง เมื่อก่อนจะเสียกรุงสัก 3 เดือน เวลานั้นกระสุนดินดำในกรุงฯ อัดคัดลงจึงมีหมายสั่งว่าถ้ากองไหนจะยิงปืนใหญ่ให้ขออนุญาตที่ศาลาลูกขุนก่อน วันหนึ่งพม่ายกเข้ามาพระยาดากเอาปืนใหญ่ยิงพม่า ไม่ได้ขออนุญาตก่อน ถูกชำระและภาคภักดิ์เกือบจะต้องเป็นโทษ...”⁴

ความอ่อนแอของผู้บัญชาการและขาดการประสานงานที่ดีดังที่กล่าวมาในข้างต้น ส่งผลให้พระยาวชิรปราการ (สิน) ท้อใจและเล็งเห็นว่าถึงจะอยู่ช่วยรักษาพระนครต่อไปก็คงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นในวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น 4 ค่ำ ปีจอ พ.ศ.2309 พระยาวชิรปราการ (สิน) พร้อมด้วยไพร่พลจำนวน 500 - 1,000 คน⁵ ยกทัพออกจากค่ายวัดพิชัย ตีฝ่าวงล้อมของพม่าไป

สถาบันวิทยบริการ

⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า (พระนคร : คลังวิทยา, 2494), หน้า 9 - 10.

⁵ สุวิทย์ ชีรสาคัด, เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย 1 สมัยธนบุรี, พิมพ์ครั้งที่ 3 (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2525), หน้า 66.

“ในประชุมพงศาวดารเล่ม 6, หน้า 148. จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี, หน้า 1. และ History of Siam, ของ W.A.R. Wood, p. 261. ต่างก็ระบุว่ากำลังของพระยาดากที่ตีฝ่าพม่าออกไปมีอยู่ประมาณ 500 คน โดยเฉพาะในจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี, ระบุลงไว้ว่ามี “500 คน”. แต่ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40 (ภาค 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี), หน้า 2. และ ขจร สุขพานิช, ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ.1600 - 2310, หน้า 214. ต่างระบุว่า “พระยาดากกับพวกประมาณ 1,000 คนตีฝ่าวงล้อมพม่าออกไป”

ทางทิศตะวันออก⁶ มุ่งหน้าไปยังเมืองจันทบุรี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้นเป็นพระราชประวัติตามแนวข้อมูลเก่า ซึ่งจะพบว่าในภายหลังมีนักประวัติศาสตร์หลายท่านอาทิ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ทำการวิเคราะห์ ตรวจสอบจากหลักฐานชั้นต้นเท่าที่มีอยู่ พบว่าพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินดังข้างต้นนั้น ยังมีความคลุมเครือ และขาดความน่าเชื่อถืออยู่หลายแห่งด้วยกัน อาทิ

กรณีวันพระราชสมภพ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอไว้ในหนังสือการเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยการใช้การคำนวณย้อนหลังวันเสด็จสวรรคตตามที่บ้านทีกไว้ในจดหมายเหตุไหรว่าเสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมพรรษาได้ 48 ปี 15 วัน⁷ และตามหลักฐานของชาวฝรั่งเศสบันทึกว่า ทรงถูกประหารชีวิตในวันที่ 7 เมษายน 2325⁸ ดังนั้นวันพระราชสมภพก็คือวันที่ 23 มีนาคม 2277 แต่หากถือตามหลักฐานของฝ่ายไทยซึ่งบันทึกว่าเสด็จสวรรคตในวันที่ 6 เมษายน 2325 วันพระราชสมภพก็คือวันที่ 22 มีนาคม 2277 ซึ่งในประเด็นนี้สอดคล้องกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่มอสมือเพื่อเขียนประวัติศาสตร์ไทยว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินพระราชสมภพในเดือนมีนาคม พ.ศ.2277⁹

เรื่องแซ่และพระนามเดิมของสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้น พบว่าหลักฐานต่างๆ ค่อนข้างตรงกันในเรื่องของแซ่ ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีว่าเดิมชื่อ จินแจ้งเป็นพ่อค้าเกวียน¹⁰ ซึ่งคำว่า “แจ้ง” เมื่อออกเสียงสำเนียงจีนกลางตรงกับเสียงว่า “เจิ้ง” และสำเนียงแต้จิ๋วตรงกับเสียง “แต้” ซึ่งตรงกับในพระราชพงศาวดารของจีนในสมัยราชวงศ์ชิงเป็นข้อมูลจากพระราชสาส์น ออกพระนามว่า “เจิ้งเจา” อีกทั้งยังรับกับในงานวิจัยของดัวนลี่เซิง นักวิชาการจีนที่ออกพระนามว่า “แต้สิน” และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกพระนามซึ่งเป็นที่ชานนามกันในหมู่ชาวจีน ตรงกับเสียงภาษาไทยว่า “แต้สินตาก” จึงพอสรุปได้ว่าสมเด็จพระ

⁶ วิชา โจนธรรมา, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, หน้า 86.

⁷ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 8 (จดหมายเหตุไหร) (พระนคร : ก้าวหน้า, 2507), หน้า 95.

⁸ Adrien Launay, Histoire de la Mission de Siam (Paris, Anciennes Maisons Charles Douniol et Reteux, 1920), p. 310. อ้างถึงใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2529), หน้า 68.

⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 68 - 69.

¹⁰ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ) (พระนคร : ศุภลภา, 2512), หน้า 2.

พระเจ้าตากสินทรงใช้แซ่ดังกล่าว และพระนามเดิมนั้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ส่วนมากก็ออกพระนามตรงกันว่าสิน¹¹

ส่วนในกรณีที่เกี่ยวข้องกับพระราชบิดาและพระราชมารดานั้น มีเอกสารฝ่ายไทยกล่าวไว้ว่า พระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินคือ “จีนไทยสอง” หรือ “หยง แซ่แต้” ภายหลังจากการตรวจสอบพบว่า “ไทยสอง” เป็นชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดแต้จิ๋ว¹² ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุลตั้งข้อสังเกตว่า “แต้” ก็คือ “เจ็ง” ในภาษาจีนกลาง ส่วนคำว่า “ไทยสอง” นั้นน่าจะหมายถึงอำเภอไห่เฟิง (ออกเสียงเป็นสำเนียงจีนกลาง) หรือ “ไยฮง” (ออกเสียงเป็นสำเนียงจีนแต้จิ๋ว) ซึ่งในสมัยก่อนเป็นอำเภอหนึ่งในเมืองสุยโจว ไม่น่าจะหมายถึงอำเภอเจ็งไห่ในเมืองแต้จิ๋วตามที่นักวิชาการบางคนเสนอไว้¹³ โดยถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษของจีนไทยสองที่ชื่อหยง แซ่แต้ นั้นน่าจะอยู่ที่อำเภอไห่เฟิง (ไยฮง) ซึ่งเป็นเขตที่แร่นคั่นและต่อมาจึงได้อพยพมาอยู่ที่เจ็งไห่ ซึ่งเป็นเขตที่อุดมสมบูรณ์กว่า ดังนั้นในรุ่นพระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้นน่าจะมาอยู่ที่อำเภอเจ็งไห่แล้ว¹⁴ และในหนังสือชื่อเอ๋เหม่จูซึ่งเขียนขึ้นในยุคหลังราชวงศ์ชิงแล้วให้ข้อมูลว่า พระราชบิดาพระนามเดิมว่า เจ็งหยง หรือ เจ็งหยง เป็นชาวกวางตุ้ง ชอบเที่ยวเตร่ใช้เงินยากจนลงจึงอพยพเข้ามาในเมืองไทย เกิดโชคดีมีฐานะมั่งคั่งเพราะการพนัน และได้สมรสกับหญิงไทยชื่อ ล้วยย้ง หรือนางนกยาง¹⁵ ในเรื่องนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้ตั้งข้อสังเกตจากการศึกษาเอกสารหนังสือเก่าว่า ก.ศ.ร.กุหลาบ คงเป็นคนแรกที่ออกพระนามพระราชบิดาว่า หยง แซ่แต้ และพระนาม

¹¹ วิไล วิจารณ์วรา, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, หน้า 86.

¹² สังข์ พัดโนทัย, เที้ยวเมืองแต้จิ๋ว, ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าตากสินกับพระเจ้ากรุงจีน (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 23.

¹³ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตอนที่ 2 “ถิ่นฐานเดิมบรรพบุรุษ,” บทโทรทัศน์รายการจดหมายเหตุกรุงศรีฯ ออกอากาศวันที่ 29 ธันวาคม 2540 (เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁴ เรื่องเดียวกัน

¹⁵ ข้อสันนิษฐานดังกล่าวสอดคล้องกับคำบอกเล่าที่ว่า ตระกูลเจ็งมิใช่ตระกูลในหมู่บ้านหัวฝู อำเภอเจ็งไห่ มาแต่เดิม

¹⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 73 - 75.

มารดาว่า นกเอี้ยง¹⁶ ซึ่งคงเป็นแหล่งข้อมูลแกหนังสือในเมืองจีนระยะหลังต่อมา และชื่อพระมารดาได้เลื่อนไปเป็นถึงสัวยั้งหรือนกยาง ส่วนงานค้นคว้าของตัวหนังสือซึ่งได้กล่าวถึงสถานการณ์ของพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ตำบลหัวฟู อำเภอเจียงไห่ จังหวัดแต้จิ๋ว รวมทั้งศาลประจำตระกูลซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2464 คงเป็นผู้สืบทอดราชสกุลสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ส่งฉลองพระองค์ไปฝังแทนพระบรมศพตามธรรมเนียมจีน สิ่งเหล่านี้อาจเป็นหลักฐานว่าบรรพบุรุษพระราชบิดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินอยู่ที่ตำบลหัวฟู อำเภอเจียงไห่

สำหรับเรื่องเรือสายจีนแต้จิ๋วของสมเด็จพระเจ้าตากสินนั้น หลักฐานส่วนใหญ่ว่าทรงเป็นชาวจีนแต้จิ๋ว อย่างไรก็ตามพงศาวดารให้ข้อมูลต่างออกไปว่า ทรงมีเรือสายจีนกวางตุ้งแต่โดยสรุปแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเป็นลูกครึ่งไทยจีน ดังนั้นพระองค์ทรงสนับสนุนชาวจีนให้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของไทย และจะพบว่าชาวจีนเหล่านี้ได้มีส่วนในการช่วยพระองค์ในการฟื้นฟูราชอาณาจักรใหม่ขึ้นมา

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าพระองค์จะเสด็จพระราชสมภพเมื่อไร มีพระนามว่าอย่างไร ฯลฯ ตามพระพงศาวดารของไทยกล่าวไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร พร้อมไพร่พล ตัดสินใจตีฝ่าวงล้อมของพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาและในภายหลังจากที่พระองค์ตีวงล้อมพม่าออกมาเป็นเวลา 5 เดือน 11 วัน¹⁷ พระเจ้าตากสินสามารถตีจันทบุรีได้และใช้เป็นฐานกำลังของพระองค์ในการขับไล่พม่า และหลังจากนี้เพียงแค่ 7 เดือนเท่านั้น¹⁸ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงกอบกู้บ้านเมืองจากพม่าได้เป็นผลสำเร็จ ภาระอันยิ่งใหญ่ต่อจากนี้ไปของพระเจ้าตากสินก็คือการเลือกเมืองที่เหมาะสมในการเป็นที่ตั้งราชธานีแห่งใหม่แทนกรุงศรีอยุธยาที่ถูกพม่าทำลายลงไป

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶ ก.ศ.ร. กุหลาบ (นามแฝง), มหามุขมาตยานุฎลว่าด้วยลำดับวงศ์ตระกูลขุนนางไทยทั้งสิ้นในแผ่นดินสยาม (พระนคร : โรงพิมพ์สยามประเภท, ร.ศ. 124), หน้า 73.

¹⁷ สุวิทย์ ชีรสาคัด, เอกสารประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย 1 สมัยธนบุรี, หน้า 66

¹⁸ ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในวันที่ 7 เมษายน 2310 และสามารถกู้เอกราชจากพม่าได้ในวันที่ 6 พฤศจิกายน 2310 นับเวลาได้ 7 เดือน

การกอบกู้เอกราชและตั้งราชธานีใหม่

สงครามระหว่างไทยกับพม่าในปลายสมัยอยุธยา นั้นกินระยะเวลาจนถึง 3 ปี และในที่สุดพม่าก็สามารถตีอยุธยาแตกได้เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ.2310 สงครามระหว่างไทยกับพม่าในครั้งนี้ นับเป็นสงครามครั้งสุดท้ายและกินระยะเวลานานที่สุดในสมัยอยุธยา เมื่อเกิดศึกสงครามเป็นเวลานานราษฎรไม่สามารถประกอบอาชีพใดๆ ได้เลย ราษฎรในกรุงศรีอยุธยาอดอยากและล้มตายเป็นจำนวนมาก พระยาสุรินทนิวงศ์ฤๅล (กริม) ได้บันทึกไว้ว่า

“...พม่าเข้าศึกได้กวาดต้อนครอบครัวไทยเชลยกับขุนสุรสงคราม แลพี่น้องลงเรือใหญ่ลำหนึ่ง มีทหารพม่าถือดาบคุมไปหัวเรือคนหนึ่ง ทำยเรือคนหนึ่ง มีกองทัพพม่าเดินบกคุมครอบครัวไปสองฟากฝั่งน้ำ เจ้าพระยา...สภาพของเชลยไทยในเวลานั้นก็กันดารเสบียงอาหารยิ่งนัก พวกไทยเชลยไม่มีอาหารแลเกลือกิน ได้รับความลำบากอดอยากยิ่งนัก ถ้าเห็นต้นฝรั่งต้นมะขามต้นไทรก็แฉะเรือเข้าไปรูดเอาใบมากินต่างอาหารพอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง...”¹⁸

ซึ่งในระหว่างที่เกิดสงครามนั้นส่งผลให้เศรษฐกิจโดยรวมของอยุธยาได้รับผลกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก ราษฎรหากไม่ถูกเกณฑ์แรงงานไปทำสงครามก็ถูกกวาดต้อนลงมาอยู่ที่อยุธยา หรือไม่เช่นนั้นก็หลบหนีเข้าไปในป่าเพื่อให้อพยพหนีจากการถูกพม่ากวาดต้อนไปเป็นเชลย ส่วนบ้านเมืองก็ได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก พระพิมลธรรมซึ่งมีชีวิตอยู่ในเวลานั้นและได้พบเห็นสภาพบ้านเมืองของอยุธยาด้วยสายตาของตนเองได้บรรยายถึงความพินาศไว้ดังนี้

“...มนุษย์ทั้งหลายนั้น คุมกันเป็นหมู่เป็นพวก ปล้นชิงเข้าเปลือกเข้าสานเกลือเป็นอาทิ ได้อาหารบ้าง มิได้บ้าง ชุบผอมลง เนื้อเลือดก็ลดน้อยไป รุมรั้งอยู่ด้วยทุกข์ยากสาหัสตายไปบ้างยังไม่ตายบ้าง ประชาชนได้ถึง

¹⁸ ไพฑูรย์ มีกุล, ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ม.ป.ป.), หน้า 7.

ความวิโยป 2 ประการคือญาติวิโยป 1 สมบัติวิโยป 1 ได้ปราศจาก
เมตตาคิตรซึ่งกันแลกัน อันภัยเกิดแต่ความหวงหากบีบคั้นหนักเข้าแล้ว
ก็ไม่สามารถเอื้อเพื่อต่อพระพุทธรูปแลพระธรรมพระสงฆ์ได้เลี้ยงชีพของ
ตนเองด้วยความคับแค้น...

...ฝ่ายพระภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่ได้อาหารบิณฑบาตแต่ทวายแล้ว ก็
เหนื่อยยากลำบากเข้า...ได้พากันสีกออกหาเลี้ยงชีพตามสติกำลัง...
บางพวกก็ยังรักภวาสาวพัสดุอยู่ ก็อุตสาหะพุงกายด้วยการแสวงหา
นำเวทนายิ่งนัก ได้ฉันบ้างไม่ได้ฉันบ้าง ก็มีรูปกายวิปริตสพรังไปด้วย
เกลียวหนังแลเส้นเอ็น ก็ไม่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้หมดอาลัยรักษา
พระพุทธรูปแลพระธรรมไว้ไม่ได้ พากันสำเร็จอยู่ตามสถานอันสมควร
...ฝ่ายพวกมิชฌาภิฎฐิทั้งหลายก็ทำอันตรายแก่พระพุทธรูป พระธรรม
วินัยปิฎกเมื่อขาดความรักษาเสียแล้วก็วินาศไปต่างๆ ..."¹⁹

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทอดพระเนตรสภาพดังกล่าวทรงสังเวชยิ่งนัก พระองค์
ทรงพิจารณาว่าด้วยกำลังไพร่พลที่พระองค์ทรงมีอยู่ก็ไม่สามารถฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาให้กลับมามี
สภาพดีเหมือนเดิมได้ในระยะเวลาอันสั้น อีกทั้งสภาพบ้านเมืองก็บอบช้ำและทรุดโทรมมากเกินที่
จะทำการบูรณะซ่อมแซมได้ ทำให้พระองค์ทรงท้อพระทัยเป็นอย่างมากและมีดำริที่จะเสด็จกลับไป
จีนทบูร แต่เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาและตระหนักถึงผลประโยชน์ของบรรดาอาณาประชาราษฎร
เป็นสำคัญแล้ว พระองค์ทรงตัดสินใจที่จะรับภาระอันยิ่งใหญ่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่าเพียง 2 ปี พระเจ้าตากสินก็สามารถเป็นผู้นำ
ชาวไทยในการสร้างอาณาจักรขึ้นมาใหม่ได้เป็นผลสำเร็จแม้ว่าจะพบกับอุปสรรคนานานัป
ประการก็ตาม พระองค์ทรงหาชัยภูมิที่เหมาะสมกับกำลังไพร่พลที่พระองค์ทรงมีอยู่ โดยในช่วง
เวลาระหว่างปี พ.ศ.2310 - 2311 พระองค์ทรงยกกำลังขึ้นไปเกลี้ยกล่อมผู้คนและข้าราชการเก่าๆ
รวมทั้งบรรดาเชื้อพระวงศ์ตามเมืองต่างๆ เช่น เมืองลพบุรี สิงหนบุรี และหัวเมืองทางตะวันตกเช่น
สุพรรณบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี หัวเมืองทางตะวันออกเช่น สระบุรี นครนายก ปราชินบุรี เป็นต้น

¹⁹ สมเด็จพระวันรัตน์, พงศาวดารเรื่องตั้งคยานาพระธรรมวินัย, แปลโดย พระยาปริยัติธรรม
ธาดา (แพ ตาลลักษณ์), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2521), หน้า 410 - 412.

เข้ามาเป็นพวกกับในการฟื้นฟูราชอาณาจักร และในที่สุดพระองค์ทรงตัดสินพระทัยเลือก “กรุงธนบุรี” เป็นราชธานีแทนกรุงศรีอยุธยาเนื่องมาจาก

1. กรุงศรีอยุธยาถูกทำลายย่อยยับเกินที่จะทำการบูรณะซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีได้ในระยะเวลาอันสั้น เพราะขาดแคลนในเรื่องของกำลังคนและกำลังทรัพย์เข้าศึกษาจุดอ่อนทางยุทธศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างดีทำให้การป้องกันกระทำได้ยาก²⁰ ท่าเลที่ตั้งของอยุธยาเข้าศึกษาสามารถเข้าใจได้ดีได้สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ
2. กรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ไกลจากปากแม่น้ำ (ทะเล) มากเกินไปไม่สะดวกต่อการติดต่อการค้าขายกับต่างชาติซึ่งมีจำนวนเพิ่มขึ้น เรือที่มีขนาดใหญ่กินน้ำลึกไม่สามารถเข้าถึงอยุธยาได้ อีกทั้งการควบคุมการลักลอบการค้าอาวุธระหว่างหัวเมืองทางเหนือและต่างชาติกระทำไม่ได้สะดวก
3. ธนบุรีเป็นเมืองขนาดเล็กเหมาะกับกำลังที่จะรักษาป้องกันได้ อีกทั้งมีป้อมปราการสมัยกรุงศรีอยุธยาหลงเหลืออยู่บ้างโดยอยู่ทั้งสองฟากของแม่น้ำคือ “ป้อมวิไชยประสิทธิ์” อยู่ฝั่งขวา และ “ป้อมวิไชยเอนทร์” อยู่ฝั่งซ้าย²¹ ซึ่งเป็นป้อมปราการที่ยังแข็งแรงสามารถใช้เป็นเครื่องป้องกันศัตรูที่ยกกองทัพเรือมารุกรานหรือปิดล้อมได้
4. ธนบุรีเป็นเมืองหน้าด่านตั้งอยู่ใกล้ปากอ่าวสะดวกแก่การติดต่อการค้าขายกับต่างชาติ อีกทั้งสามารถควบคุมเรือเดินทะเลที่เดินทางเข้าออกอ่าวไทยได้ง่าย ซึ่งเป็นการเอื้อต่อการควบคุมหัวเมืองทางเหนือ การสะสมอาวุธของหัวเมืองต่างๆในอาณาจักรสะดวกต่อการซื้อหาอาวุธและการสะสมอาวุธของเมืองหลวง (ธนบุรี) เอง
5. กรุงธนบุรีมีทางหนีทีไล่ที่ดีคือ ถ้ามีข้าศึกมามากเกินกำลังรับและรักษาบ้านเมืองได้ก็สามารถลี้ภัยไพร่พลหลบหนีไปอยู่ที่จันทบุรี หรือหัวเมืองชายทะเลอื่นๆ เป็นการชั่วคราวได้สะดวก นอกจากนี้การปิดล้อมกรุงธนบุรีกระทำได้ยากมาก หากข้าศึกไม่มีกองทัพเรือที่เข้มแข็ง
6. กรุงธนบุรีนอกจากจะมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์แล้ว ยังมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วยคือ ตั้งอยู่ในท่าเลที่เหมาะสมกับการติดต่อการค้าขาย อยู่ใกล้กับปากแม่น้ำ (ทะเล) เรือสินค้าของพ่อค้าชาวต่างชาติสามารถเดินเรือเข้ามาติดต่อการค้าได้ง่าย อีกทั้งพ่อค้า

²⁰ ยุวดี เฉลิมทรัพย์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการคลังไทย (สมัยสุโขทัย-รัตนโกสินทร์ ตอนต้น) (ปฐมธานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาสงครณ, 2530), หน้า 187.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

ชาวไทยก็สามารถติดต่อการค้ากับต่างประเทศได้สะดวกเช่นเดียวกันนอกจากนี้พื้นที่บริเวณกรุงธนบุรีและหัวเมืองใกล้เคียงยังมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูกอีกด้วย เช่น บริเวณกระทู้มเบน นครไชยศรี และทางทะเลแถบทุ่งพญาไท เป็นต้น

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมีกำลังมากขึ้นก็สามารถที่จะขยับขยายไปทางฟากตะวันออกคือ ฟากป้อมวิไชยเณทรีได้ ในปีพ.ศ.2316 สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ระดมกำลังไพร่พลชุดคู่สร้างกำแพงที่ฝั่งตะวันออก

นอกจากนี้กรุงธนบุรีอยู่ไม่ไกลจากศูนย์กลางเดิม (กรุงศรีอยุธยา) มากนัก จึงเป็นแหล่งรวมคนและทรัพย์ของคนใต้ดีโดยอาศัยที่มีผู้นำที่เข้มแข็ง จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพิจารณาเลือกกรุงธนบุรีเพราะมีความเหมาะสมที่จะเป็นที่มั่นในการรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นมากกว่ากรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาในด้านภูมิ-ประวัติศาสตร์ (Geo - Historical) เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้วในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ.2311 พระองค์ทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองกรุงธนบุรี ในเวลานั้นสภาพสังคมของไทยอยู่ในขั้นปั่นป่วนวุ่นวายเป็นอันมาก อีกทั้งคนไทยยังแตกแยกเป็นหมู่เป็นเหล่ามากมายดังข้อความต่อไปนี้

“กรุงเทพมหานครถึงแก่การพินาศแล้ว สมณพราหมณ์จารย์
ชัตติวงศาเสนาพฤตมาตย์ ราษฎรได้รับความทุกข์ยาก
ลำบากนัก ทั้งบวรพุทธศาสนาก็เศร้าหมอง แต่เหตุพม่าตั้ง
พระนายกองไว้รั้งเมืองและผู้ปกครองเมืองเอก โท ตรี จัตวา
บรรดาซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ นั้นชวนกันกำเริบอหังการ์ตั้งตัว
เป็นใหญ่ให้รับพระโองการเป็นหมู่เป็นเหล่ากัน จึงบังเกิดโจรภัย
ทุพภิกขภัยต่างๆ สัตว์ทั้งปวงอนาถาหาที่พึ่งมิได้”²²

สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทำการปราบปรามชุมนุมชนต่างๆ โดยในปีพ.ศ.2311 สมเด็จพระเจ้าตากสินสามารถสถาปนาอำนาจเหนือหัวเมืองเหนือแถบพิษณุโลก พิจิตร และหัวเมืองใน

²² ประชุมพงศาวดารเล่มที่ 40 (ภาคที่ 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี), หน้า 26.

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบหัวเมืองนครราชสีมาได้ และในปีถัดมาก็ได้หัวเมืองทางภาคใต้ ในปีพ.ศ.2313 พระองค์ทรงสามารถได้ดินแดนที่อยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าพระฝางเป็นผลสำเร็จ หลังจากนั้นในปีพ.ศ.2317 จึงได้เชียงใหม่และหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนาไทยเป็นประเทศราช และหลังจากนี้ก็มีการทำสงครามกับพม่า และเขมรเป็นระยะๆ

พระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ในการรวบรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมเด็จพระเจ้าตากสินสำเร็จตามพระราชประสงค์โดยใช้เวลาระหว่างปี พ.ศ. 2311 - 2313 (3 ปี) ก็สามารถรวบรวมดินแดนต่างๆ ให้เป็นปึกแผ่นเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้ หัวเมืองประเทศราชเดิมนั้นพระองค์ทรงใช้เวลาต่อมาในการดำเนินการ กล่าวโดยสรุปการรวบรวมดินแดนที่แตกแยกเป็นก็กเป็นฝ่ายต่างๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนก่อน นับเป็นความสามารถของผู้นำเช่นสมเด็จพระเจ้าตากสินโดยแท้

การปรับปรุงฟื้นฟูราชอาณาจักร

การรวบรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วมิได้หมายความว่า การรวมประเทศ (unification) สำเร็จลงเพียงแต่เท่านั้น งานสำคัญขั้นต่อไปที่สมเด็จพระเจ้าตากสินจะต้องทรงดำเนินการก็คือ การสร้างขวัญกำลังใจของคนไทยซึ่งเสียไปเมื่อคราวถูกพม่ารุกรานในปีพ.ศ. 2303 - 2310 อีกทั้งความอดอยากหิวโหยและการขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภคได้ปรากฏไปทั่ว ดังในพระราชพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีที่ว่า “..ขัดสนด้วยข้าวปลาอาหาร และเกลือไม่มีจะกิน ต่างรบพุ่งชิงอาหารแก่กัน”²³ หรือข้อความที่ว่า

* เมื่อพระเจ้าตากสินทรงมีอำนาจเหนือหัวเมืองทางภาคใต้แล้ว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “นครศรีธรรมราช” เปลี่ยนฐานะจากหัวเมืองเอกมาเป็นเมืองประเทศราช โดยผู้ปกครองนครศรีธรรมราช มีฐานะเป็นกษัตริย์ ซึ่งปกครองเมืองประเทศราชและมีหัวเมืองในภาคใต้หลายเมืองเป็นบริวาร

²³ กรมราชบัณฑิต, พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (พระนคร : กระทรวงธรรมการ, 2479), หน้า 25.

“...สมณจารย์ และราชตระกูลสุรยวงศาอามาตย์ ประชาราษฎรถึง
ซึ่งพินาศฉิบหาย พม่ากวาดเอาไปเป็นอันมากที่เหลืออยู่ก็ได้รับ
ความทุกข์ลำบาก อดอาหารล้มตายและฆ่าฟันกันอยู่ทุกตำบล”²⁴

ศาสนาก็ถูกทำลายอย่างยับเยินทั้งจากพม่าและไทยด้วยกัน ดังนั้นการสร้างขวัญหรือกำลังใจให้
แก่ราษฎรนับเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ซึ่งสามารถสรุปได้หลายประการแต่จะขอกกล่าวเพียงบาง
ประการที่สำคัญๆ และเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการศึกษา ดังนี้คือ

1. การฟื้นฟูระบบราชการและระบบไพร่

เพื่อให้การปกครองอาณาจักรดำเนินไปด้วยความราบรื่นและมีประสิทธิภาพ จำเป็น
ต้องมีการฟื้นฟูระบบราชการรวมศูนย์ขึ้นมาใหม่ พระเจ้าตากสินทรงใช้เมืองธนบุรีเป็นศูนย์กลาง
ของการบริหารราชการแทนกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าตากสินมิได้ทรงตัดสินใจย้ายราช
ธานีมาอยู่ที่ธนบุรีอย่างแท้จริง” ดังจะเห็นได้จากเอกสารราชการในสมัยธนบุรีที่เรียกกรุงธนบุรี
ว่า “เมืองธนบุรี” มาโดยตลอด²⁵ อีกทั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินก็ได้สร้างพระมหาปราสาทขึ้นใน
พระราชวังเลย²⁶

นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงรับรูปแบบของการบริหารราชการมาจาก
อยุธยา แต่เนื่องจากสภาพสังคมของไทยในเวลานั้นอยู่ในสภาพที่ปั่นป่วน โดยเฉพาะระบบไพร่

²⁴ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2
ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2516), หน้า 493

²⁵ นโยบายเกี่ยวกับเมืองหลวงดูเหมือนว่าจะยังไม่มีมติเด็ดขาดในสมัยธนบุรี นโยบาย
ที่กรุงศรีอยุธยาเป็นนโยบายของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งทรงสถาปนาเมืองหลวงทันทีที่
พระองค์ทรงขึ้นครองราชสมบัติ

²⁶ ประชุมพงศาวดารเล่ม 37 (พระนคร : ศุภสภา, 2512), หน้า 224

²⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา,” ใน รวมปรากฏตา
จากสมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521),
หน้า 220.

อันเป็นหลักของระบบบริหารราชการได้สลายตัวลงในคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินจึงทรงฟื้นฟูระบบไพร่ขึ้นมาใหม่ในปีพ.ศ.2316 โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สังกัดกองมือนามหมู่ไพร่หลวง ไพร่สมทั้งในส่วนกลางและหัวเมืองแล้วให้ส่งทะเบียนหางว่าวไพร่ต่อกรมพระสุรัสวดี นับเป็นครั้งแรกที่การสังกัดนามหมู่ไพร่กระทำต่อไพร่ทุกกรมกองและได้กำหนดโทษของผู้ที่ปลอมแปลงหลักสังกัดหรือขโมยหลักสังกัดของหลวงไปใช้ถึงขั้นประหารชีวิตทั้งโคตร²⁷ แต่ระบบไพร่ก็ยังไม่มั่นคงและมีประสิทธิภาพพอ

ในสมัยอยุธยาที่พระมหากษัตริย์ทรงพยายามดึงไพร่สมของมูลนายทั้งในราชอาณาจักรและหัวเมืองเข้ามาเป็นไพร่หลวง และพยายามควบคุมจำกัดการครอบครองไพร่สมของบรรดามูลนาย ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาล่มสลายแล้ว พบว่ามูลนายทั้งหลายก็ถือโอกาสนำเอาไพร่หลวงมาเป็นไพร่สมและทาสของตนมากขึ้น เมื่อได้เขตยศมาพวกขุนนางก็ได้รับพระราชทานเขตยศมากบ้างน้อยบ้าง²⁸ และขุนนางที่ไปราชการศึกสงครามคงสามารถเก็บเขตยศไว้เป็นสมบัติส่วนตัวได้โดยชอบด้วยกฎหมาย

เมื่อมูลนายได้ครอบครองไพร่หลวงมากขึ้นเช่นนี้ พระมหากษัตริย์ย่อมได้ประโยชน์ในรูปของแรงงานและภาษีจากไพร่น้อยลง นอกจากนี้ในด้านของไพร่เองก็ยังกระจัดกระจายไปจากถิ่นที่อยู่ยากที่จะจัดให้เข้าสังกัดกรมกองได้อย่างทั่วถึง แม้แต่ในระยะหลังสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินไปแล้วคือในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็ยังต้องทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยเกลี้ยกล่อมไพร่ที่ยังไม่ได้สังกัดหมุนายมาสังกัดนามหมู่เป็นไพร่สมแล้วจึงเกณฑ์เจียดตามสมควรในเมื่อมีราชการ²⁹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระบบราชการรวมศูนย์และระบบไพร่จะยังขาดประสิทธิภาพ แต่ก็ได้รับการฟื้นฟูจนทำให้การบริหารราชการเพื่อประโยชน์ในการเกณฑ์แรงงาน การเก็บภาษี การพิจารณาพิพากษา ฯลฯ ของอาณาจักรสามารถดำเนินต่อไปได้ และแม้สิ้นสุดสมัยธนบุรีแล้ว แต่ระบบการปกครองดังกล่าวยังคงดำรงสืบทอดต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

²⁷ อัญชลี สุลาพันธ์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 48 - 49.

²⁸ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 (พระนคร : กุรุสภา, 2511), หน้า 152.

²⁹ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, 2539), หน้า 270.

2. การฟื้นฟูเศรษฐกิจ

การเลิกกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปีพ.ศ.2310 นั้น ทำให้บ้านเมืองต้องประสบกับความพินาศอย่างใหญ่หลวงแทบทุกด้าน เศรษฐกิจอยู่ในภาวะอันตกต่ำอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การทำไร่นา การค้ากับต่างประเทศต้องหยุดชะงักโดยสิ้นเชิง สังคมไทยต้องเผชิญกับทุพภิกขภัยครั้งยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุที่ไม่ได้ทำไร่นาเป็นเวลาถึง 2 ปี³⁰ เนื่องจากเกิดสงคราม เกิดความอึดคัดไปทั่ว ราษฎรอยู่ในสภาพที่อดอยาก รวมทั้งเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มก็ขาดแคลนเป็นที่น่าสังเวชใจยิ่งนัก ดังข้อความต่อไปนี้

“...จุลศักราช 1130 ปีชวดสัมฤทธิศก ทอดพระเนตรเห็นอัฐริก
 เระพะคนทั้งปวงอันถึงพิบัติชีพตายด้วยทุพภิกขะ ใจระ ไรคะ
 สุมกองอยู่ดูจนหนึ่งภูเขา แลเห็นประชาชนซึ่งลำบากอดอยากอาหาร
 มีรูปร่างดูจนหนึ่งเปเรตปีศาจพึงเกลียด ทรงพระสังเวชประดุจ
 มีพระทัยเหน้อยหน่ายในราชสมบัติจะเสด็จไปเมืองจันทบุรี จึงสมณ
 พราหมณาจารย์เสนาบดีประชาราษฎร ชวนกันกราบทูลอาราธนา
 วิงวอนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมหน่อพุทธางกูร ตรัสเห็น
 ประโยชน์เป็นปัจจัยแก่พระปรมาภิเชกสมโพธิญาณนั้นก็รับ
 อาราธนาจึงเสด็จยับยั้งอยู่ ณ ตำหนักเมืองธนบุรี.”³¹

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ทางเศรษฐกิจในตอนต้นสมัยกรุงธนบุรีจนถึงปีพ.ศ.2319 ได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอันมาก จนทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงหื้อแก่พระราชหฤทัย จนคิดจะเสด็จกลับไปประทับที่จันทบุรีตามเดิม แต่พระองค์ทรงเห็นแก่ความสุขของอาณาประชาราษฎร พระองค์จึงทรงคิดหาหนทางในการแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างเร่งด่วน ซึ่งพระองค์ทรงมีวิธีในการฟื้นฟูทางด้านเศรษฐกิจดังนี้

³⁰ เสถียน ศุภโสภณ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาทชาวจีนในสยาม (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์พลชัย, ม.ป.ป.), หน้า 47.

³¹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 235.

2.1. นโยบายการชักชวนให้ราษฎรเข้ามาอยู่ในเมือง ทั้งนี้เพื่อให้ได้แรงงานจากราษฎรมาเป็นกำลังให้กับบ้านเมืองและจะได้เก็บผลประโยชน์จากไพร่ที่เข้ามาอยู่อาศัยด้วย แต่เมื่อมีราษฎรเข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมากก็ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น การแย่งชิงข้าวปลาอาหารกัน ซึ่งโดยทั่วไปกรุงธนบุรีก็ประสบปัญหาเกี่ยวกับภาวะเศรษฐกิจย่ำแย่อยู่แล้ว เมื่อมีคนเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากเช่นนี้ย่อมทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้น ข้าวยากหามาแพงอย่างรุนแรง ผู้คนอดอยาก ฯลฯ

จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเร่งแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการจ่ายพระราชทรัพย์จำนวนมากเพื่อซื้อข้าวสาร และเครื่องอุปโภคบริโภคจากพ่อค้าชาวต่างชาติมาแจกจ่ายแก่บรรดาราษฎรที่อดไขจำนวนนับหมื่นโดยทั่วหน้ากัน ตลอดจนข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนต่างก็ได้รับพระราชทานกัน ดังข้อความต่อไปนี้

“...ทรงพระกรุณาให้แจกจ่ายอาหารแก่ราษฎรทั้งหลายซึ่งอดไขอนาถาทั่วสี่มามณฑลเกลื่อนกล่นกันมารับพระราชทานมากกว่าหมื่น บรรดาข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือนเมื่อได้รับพระราชทานข้าวสารเสมอคนละถึงกินคนละและยี่สิบวัน ครั้งนั้นยังหาผู้ใดทำไร่นาไม่ อาหารกันดารนักและลำบากบรรทุกข้าวสารมาแต่เมืองพุทไธมาศ จำหน่ายถึงละสามบาทสี่บาทห้าบาทบ้าง ทรงพระกรุณาให้ซื้อแจกคนทั้งปวง...แล้วแจกจ่ายเสื้อผ้าเงินตราแก่ไพร่ฟ้าประชาชนจักนับมิได้...”³²

จากการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคแจกจ่ายแก่ราษฎรดังที่กล่าวมาส่งผลให้ราษฎรหลังไหลเข้ามาทำมาหากินเป็นจำนวนมาก แม้ว่านโยบายการชักชวนราษฎรเข้ามาเป็นกำลังให้กับบ้านเมืองจะเกิดผลเสียในช่วงแรกๆ แต่กลับเป็นผลดีคือเป็นการสร้างสมกำลังคนเพื่อป้องกันประเทศจากการรุกรานจากภายนอก และผลในระยะยาวก็คือความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจหลังจากราษฎรหันมาประกอบอาชีพ

³² กรมราชบัณฑิต, พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, หน้า 37 - 38.

2.2. สนับสนุนการทำเกษตรกรรม พบว่าการเกษตรกรรมในสมัยนี้มีปัญหาในเรื่อง “ที่ดิน” ในการผลิตไม่ถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญเนื่องจากมีที่ดินเป็นจำนวนมาก แต่จะพบว่าปัญหาเรื่องการค้าแคลนแรงงานในการผลิตเป็นปัญหาที่สำคัญและใหญ่กว่าเรื่องที่ดินในสมัยนี้มากกว่านัก เนื่องมาจากว่า ประชาชนถูกพม่ากวาดต้อนไปเป็นเชลยจำนวนมาก และบางส่วนก็หลบหนีเข้าไปอยู่ในป่า ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพยายามใช้นโยบายชักชวนให้ประชาชนออกจากป่าและกลับมาประกอบอาชีพดังเดิม โดยเฉพาะการทำเกษตรกรรม

การเกษตรกรรมในสมัยนี้น่าจะหมายถึง การทำนา ทำไร่ และทำสวนเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา แต่จะพบว่าการทำนาเป็นอาชีพด้านเกษตรกรรมที่สำคัญที่สุดของชาวไทย เนื่องจากชาวไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนี้เป็นหลัก สำหรับการทำไร่ ทำสวนมีเป็นส่วนน้อย อีกทั้งผลผลิตทางด้านพืชไร่และผลไม้ในเวลานั้นมีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจไม่มากนัก แม้ว่าจะทำรายได้ให้แก่รัฐในรูปของ “อากรสวน” จากผู้ที่ทำสวน และ “อากรสมพัตสร” จากผู้ที่ทำไร่ก็ตาม แต่จะพบว่าข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการทำไร่และทำสวนในสมัยนี้มีอยู่น้อยมาก จะมีเพียงแต่การระบุถึงชนิดของพืชไร่และพืชสวนไว้บ้างเท่านั้น

ในสมัยธนบุรีตอนต้นพบว่า การทำเกษตรกรรมไม่ได้ผลดีเท่าที่ควรโดยเฉพาะการทำนา ซึ่งก่อให้เกิดภาวะขาดแคลนอาหารเป็นอย่างมาก พบว่าราษฎรต้องซื้อข้าวจากพ่อค้าชาวต่างชาติ ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองอยู่ในสภาพที่ดีขึ้น สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเร่งให้ประชาชนขุนนางทั้งหลายทำนา ดังปรากฏข้อความว่า “...ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทำนาปรัง”³³ ซึ่งทั้งไพร่และขุนนางต้องทำงานหนักหลังจากเสร็จสิ้นสงครามก็ต้องมาทำนา และในขณะเดียวกันทางการไทยก็ให้การดูแลส่งเสริมการทำนาเป็นอย่างดี เช่นในปีพ.ศ.2311 ได้เกิดทุพภิกขภัยขึ้นทำให้ข้าวสารมีราคาแพงขึ้นถึงเกวียนละ 2 ชั่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินโปรดให้ดำเนินการแก้ไขโดยเร่งด่วน ด้วยการเกณฑ์ข้าราชการให้ช่วยกันทำนาปรังขนานใหญ่ ทุกตำบล เพื่อเป็นการบรรเทาความเดือดร้อนจากการขาดแคลนข้าวของราษฎรลงได้เป็นอันมาก³⁴ นอกจากนี้ในปีพ.ศ. 2314 ก็โปรดให้ขยายพื้นที่นาขนานใหญ่ด้วยการดัดแปลงเอาที่สวนมาทำนาในบริเวณใกล้พระนครนอกคูเมืองออกไปทั้งสองฟากคือ ฟากตะวันออก (ฝั่งพระนคร) และฟาก

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

³⁴ เสถียร ศกุนตลา, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาทชาวจีนในสยาม, หน้า 51.

ตะวันตก (ฝั่งธนบุรี) ที่เรียกว่า “ทะเลตม”³⁶ การขยายพื้นที่ในการทำการเกษตรกรรมออกไป ครั้งนั้นนอกจากจะทำให้พื้นที่ในการผลิตเพิ่มขึ้น เป็นการแก้ไขปัญหาความอดอยากของราษฎร แล้ว พบว่ายังเป็นการอำนวยความสะดวกในด้าน การป้องกันบ้านเมืองจากข้าศึกได้อีกด้วย กล่าวคือ สามารถตั้งค่ายต่อสู้กับข้าศึกที่ยกมาประชิดพระนครได้

2.3. การพัฒนาเส้นทางคมนาคม นอกจากการดำเนินนโยบายชักชวนราษฎรเข้ามาอยู่ในเมือง การส่งเสริมการทำเกษตรกรรม รวมทั้งการส่งเสริมการค้าแล้ว พบว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงริเริ่มการพัฒนาบ้านเมืองโดยการพัฒนาเส้นทางคมนาคม กล่าวคือ ภายหลังจากการว่างศึกสงครามทรงให้มีการตัดถนนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาของบรรดาพ่อค้าประชาชน ซึ่งเป็นการอำนวยความสะดวกในการค้าขายขนส่งสินค้า ตลอดจนการคมนาคมไปมาหาสู่กัน ดังปรากฏข้อความในจดหมายเหตุของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยนี้ ดังกล่าวไว้ว่า

“...ในระหว่างเวลาที่เป็นฤดูหนาวนั้น พระเจ้าตากสินทรงโปรดให้ตัดถนนหนทาง ซึ่งเป็นการผิดแบบพระราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนๆ และโปรดให้สร้างป้อมขึ้นหลายป้อมด้วย...”³⁶

ส่วนในด้านการขุดคลองพบว่า ในปีพ.ศ.2319 โปรดให้ขุดคลองท่าข้ามเพื่อให้ทะเลไปออกทะเลหน้านอก หรือทะเลฝ่ายตะวันออก ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า “มหาสมุทรอินเดีย” เพื่ออำนวยความสะดวกในเรื่องเส้นทาง การเดินเรือค้าขาย และการส่งกำลังบำรุงสำหรับกองทัพเรือทางด้านทะเลหน้าอกต่อไป³⁷

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

³⁸ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 (จดหมายเหตุของพวกคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรีและครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น) (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, 2508), หน้า 456.

³⁷ เสถียร ศุกุลโสมณ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาทชาวจีนในสยาม, หน้า 52.

2.4. การส่งเสริมการค้า การค้าในสมัยธนบุรีนับได้ว่ามีบทบาทในการช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพยายามชักชวนให้พ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายเพื่อจะได้ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคแจกจ่ายให้แก่ราษฎร แต่จะพบว่าในระยะแรกพ่อค้ายังไม่มั่นใจในความปลอดภัย จึงไม่ให้ความร่วมมือ ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินจำเป็นต้องใช้กำลังบังคับให้เรือที่จอดอยู่ปากอ่าวเข้ามาขายสินค้า³⁸ ต่อมาเมื่อสถานการณ์ต่างๆ คลี่คลาย และสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสามารถสร้างฐานอำนาจให้มั่นคงยิ่งขึ้นก็เริ่มมีพ่อค้าชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาติดต่อการค้าขายด้วย ซึ่งพบว่าพ่อค้าชาวจีนเข้ามาติดต่อการค้ากับไทยมากกว่าชาติอื่นๆ การค้าในสมัยกรุงธนบุรีมีลักษณะเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของการค้าออกได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. การค้าภายในประเทศ การค้าภายในประเทศนั้นเชื่อว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ “ชาวจีน” เพราะชาวไทยถูกเกณฑ์ไปทำศึกสงครามอยู่เกือบตลอดสมัยธนบุรี และยังพบว่าการค้าของไทยก่อนปี พ.ศ.2319 นั้นไม่ค่อยรุ่งเรืองนักเนื่องมาจากพื้นที่หลายพื้นที่กลายเป็นสนามรบ การผลิตตกต่ำเพราะขาดแรงงานและถูกรบกวนจากข้าศึก รายได้ของราษฎรตกต่ำเพราะ ผลผลิตตกต่ำ อำนาจในการซื้อจึงน้อยหรือไม่มีอำนาจในการซื้อเลย

ปัจจัยดังกล่าวทำให้สภาพการค้าภายในในช่วงเวลาดังกล่าวไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควร แต่ภายหลังจากปี พ.ศ.2319 เป็นต้นมาจนถึงปีพ.ศ.2325 สภาพการค้าภายในของไทยก็เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้น เนื่องมาจากบ้านเมืองเริ่มกลับเข้าสู่ภาวะปกติ ทำให้ราษฎรมีเวลาหันมาเพิ่มพูนผลผลิต มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เป็นต้น

2. การค้ากับต่างประเทศ ภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.2310 พบว่าการค้าขายกับต่างประเทศของไทยมีอันต้องหยุดชะงักลงชั่วคราว แต่มาในสมัยธนบุรีได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงทำการฟื้นฟูการค้ากับต่างประเทศเป็นการเร่งด่วน เพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในการบริหารราชการแผ่นดิน และทำนุบำรุงบ้านเมือง อีกทั้งยังเป็นการบรรเทาการเรียกเก็บภาษีอากรจากราษฎรได้อีกทางหนึ่ง³⁹

³⁸ กรมบัณฑิต, พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, หน้า 23.

³⁹ เสถียร ศกุนโรดม, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและบทบาทชาวจีนในสยาม, หน้า 53.

ปรากฏว่าในสมัยนี้ฝ่ายไทยได้ส่งสำภาหลวงออกไปติดต่อการค้าขายกับนานาประเทศรวมหลายประเทศด้วยกัน กล่าวคือทางตะวันออกไปถึงประเทศจีนและทางด้านตะวันตกไปถึงอินเดีย⁴⁰ ในขณะเดียวกันก็มีเรือสินค้าจากประเทศอื่นๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาติดต่อการค้ากับไทยเราในสมัยนี้อยู่เช่นกัน เช่น จีน ชาว (ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของฮอลันดา) อินเดีย (อังกฤษปกครองอยู่) มลายู ฯลฯ เป็นต้น ทำให้รัฐมีรายได้เป็นอันมาก สำหรับประเทศที่ไทยติดต่อการค้าขายด้วยมากที่สุดคือ “จีน” และในเวลาเดียวกันพวกพ่อค้าชาวจีนก็เข้ามาติดต่อการค้าขายกับหัวเมืองทางชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย เช่น ตราด จันทบุรี⁴¹ สินค้าที่ไทยต้องการจากจีนมากที่สุดในเวลานั้นคือ ทองแดง เหล็ก และปืนใหญ่เพื่อใช้ในการทำสงครามกับพม่า ส่วนอิฐและหินแผ่นนั้นใช้ในการสร้างเมือง⁴² สำหรับสินค้าที่ไทยส่งไปขายยังจีน ได้แก่ ข้าวและฝาง เป็นต้น ไปจำหน่ายที่กวางตุ้ง เลียงโผ และเฮ้หมิง⁴³

สำหรับการค้ากับต่างประเทศของเอกชนชาวไทยนั้นมีน้อยหรือแทบจะไม่มีเลย เพราะอยู่ในระยะที่ทำสงคราม ทรัพยากรต่างๆ และเงินทุนถูกดึงไปใช้ในการทำสงครามเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นการยากมากที่เอกชนชาวไทย เช่น ขุนนาง จะทำการค้าขายกับต่างชาติได้ อีกทั้งการผูกขาดทางการค้าของรัฐก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญที่ขัดขวางต่อพัฒนาการการค้าระหว่างประเทศของพ่อค้าเอกชนชาวไทยทั้งหลาย

จากสภาพบ้านเมืองที่ทรุดโทรมในทุกๆ ด้านในเวลานั้น และรายได้จากการเก็บภาษีอากรจากราษฎรก็ไม่เพียงพอต่อการฟื้นฟูบ้านเมือง ดังนั้นการแต่งเรือสำภาออกไปค้าขายกับต่างประเทศจึงเป็นทางที่นำรายได้ส่วนหนึ่งเข้าสู่ประเทศที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าตากสินให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและพยายามหาหนทางในการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น จะพบว่า “ชาวจีน” โดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋วได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการช่วยเหลือรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินในการฟื้นฟูประเทศในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

⁴¹ ส่ง่า กาญจนาคพันธ์, ประวัติการค้าไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (พระนคร : บำรุงสาสน์, 2516), หน้า 311.

⁴² หอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุสมัยธนบุรี จ.ศ.1143 เลขที่ 8/4.

⁴³ ยิวดี เฉลยทรัพย์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการคลังไทย (สมัยสุโขทัย-รัตนโกสินทร์ ตอนต้น) (ปฐมธานี : วิทยาลัยครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์, 2530), หน้า 207

แต่อย่างไรก็ดี สมัยธนบุรีเป็นสมัยแห่งการก่อสร้างประเทศ ตลอดระยะเวลา 15 ปี นั้นหมดสิ้นไปด้วยการรวบรวมอาณาจักร ตั้งราชอาณาจักรแห่งใหม่ การค้าขายและการเก็บภาษี อากรจึงไม่ค่อยมีปรากฏในหลักฐานเท่าที่ควร อีกทั้งตลอดสมัยธนบุรีแทบจะหาเวลาว่างเว้น จากการทำสงครามไม่ได้เลย สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพยายามทุกวิถีทางในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ ในด้านการหารายได้ให้แผ่นดิน โปรดให้มีการค้าสำเภาทิ้งของหลวงและของราษฎร โปรดส่งเครื่องราชบรรณการและทูตไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับประเทศจีน เพื่อที่จะได้นำรายได้มาทนุบำรุงบ้านเมืองและใช้ในการทำสงคราม ถึงแม้ว่าการค้าจะรุ่งเรืองแต่ก็มีโอกาสแก้ไขสภาพเศรษฐกิจที่ทรุดโทรมได้ เนื่องจากในสมัยนี้มีศึกสงครามอยู่ตลอดเวลา ราษฎรไม่สามารถประกอบอาชีพได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจในสมัยกรุงธนบุรีไม่รุ่งเรืองเท่าที่ควรและส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐบาลในสมัยต่อมาอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน

สัมพันธ์ภาพระหว่างราชสำนักไทยและราชสำนักจีนมีอันต้องหยุดชะงักลงในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ อีกครั้งด้วยความพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยในปี พ.ศ. 2311 พระองค์ได้จัดส่งพระราชสาส์นไปกับพ่อค้าชาวจีนกวางตุ้งที่ชื่อ “หย่งจิ้นจง” โดยในพระราชสาส์นฉบับนี้ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรายงานต่อองค์จักรพรรดิจีนถึงการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ อีกทั้งทรงทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตซื้อเหล็กและปืนใหญ่เพื่อนำมาใช้ในสงครามกับพม่า โดยจุดประสงค์สำคัญในการส่งพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าตากสินไปจีนครั้งนี้ก็เพื่อให้ทางการจีนรับรองฐานะของพระองค์ในการเป็นผู้นำทางการเมืองคนใหม่ของไทยสืบต่อจากพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยา รวมทั้งการได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ ในการติดต่อการค้าจีนภายใต้ระบบบรรณาการอีกด้วย

อย่างไรก็ดี พบว่าทางราชสำนักจีนได้ปฏิเสธที่จะรับรองฐานะและการปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าตากสิน อีกทั้งไม่อนุญาตให้ฝ่ายไทยซื้อเหล็กและปืนใหญ่อีกด้วย⁴⁴ ทั้งนี้ทางราชสำนักจีนก็ทราบดีว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีเชื้อสายจีนอยู่ เพราะตามหลักฐานของจีน

⁴⁴ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 144

ได้ระบุถึงพระนามของสมเด็จพระเจ้าตากสินไว้เป็นภาษาจีน โดยใช้ชื่อสกุลของพระราชบิดาว่า “เจิ้งเจา” (Cheng Cho คือกษัตริย์แห่งเจิ้ง) สืบแสง พรหมบุญ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวไว้ดังนี้ว่า

“...ดูเหมือนจะมีสาเหตุเนื่องมาจากจักรพรรดิทรงมีความระแวงในพระราชประสงค์ของพระเจ้าตากสินและการปราบดาภิเษกของพระองค์ อาจสันนิษฐานได้ว่าวัตถุประสงค์เบื้องต้นของพระเจ้าตากสิน (ในการติดต่อกับจีนนั้น) เพื่อการค้าขาย ซึ่งผลกำไรจากการค้าเป็นที่ต้องการอย่างมากเพื่อใช้เป็นทุนในการต่อสู้กับพม่า ยิ่งกว่านั้นทัศนคติที่มีมาแต่ดั้งเดิมของราชสำนักจีนที่มีต่อชาวจีนอพยพไปโพ้นทะเลว่าเป็นคนทรยศและจะไม่ได้รับการต้อนรับจากจีน ...นอกจากนั้นภุมิหลังของพระเจ้าตากสินซึ่งเป็นสามัญชนก็อาจจะเป็นเหตุให้ราชสำนักจีนระแวงสงสัยว่าเป็นผู้แย่งชิงราชสมบัติ ดังนั้นจึงมีอิทธิพลต่อการไม่รับรองการปราบดาภิเษกของพระเจ้าตากสินในขั้นแรก...”⁴⁶

จากข้อสังเกตในช่วงต้นมีมูลความจริงอยู่มากและยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจพระทัยปฏิเสธขององค์จักรพรรดิเฉียนหลง แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ทรงจัดส่งพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอีกถึง 3 ครั้งด้วยกัน⁴⁶ คือในปีพ.ศ.2318 สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงส่งพระราชสาส์นทูลขอซื้อท่ามะกันและปืนใหญ่จากจีน ซึ่งทางราชสำนักจีนก็ได้ให้การปฏิเสธในเรื่องดังกล่าว ถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินจะทูลเสนอว่าจะช่วยเหลือจีนรบกับพม่าซึ่งในขณะนั้นกำลังทำสงครามติดพันกันอยู่หลายปีแล้วก็ตาม และยังพบว่า

⁴⁶ ดูเพิ่มเติมใน สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 144.

⁴⁶ อติศร นวมกิติมา, “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2310-2398” (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 106.

ศาสน์ของอุปราชาแห่งมณฑลกวางตุ้ง (กว๋างตง) และกวางสีที่ได้กล่าวปฏิเสธคำขอของสมเด็จพระเจ้าตากสินในการขอซื้อปืนใหญ่นั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงท่าทีที่ดูหมิ่นดูแคลนของราชสำนักจีนที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างชัดเจนไว้ดังนี้

“...ศาสน์ของท่าน..ได้รับแล้วเป็นการเปิดเผยถึงความรอบคอบและความเชื่อฟังของท่าน สำหรับการขออาวุธ (ปืนใหญ่) นั้นก็ได้ปฏิเสธไปเรียบร้อยแล้ว สำหรับขณะนี้...ท่านได้รับอนุญาตให้ซื้อกำมะถันและครกเหล็กดังเช่นเคย สำหรับซื้อเส้นขอของท่านที่จะช่วยเหลือในการโจมตีพม่า นั้น เราได้รับทราบแล้วแต่จักรพรรดิของอาณาจักรสวรรค์และรัฐต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ก็เป็นครอบครัวเดียวกัน อาณาจักรของเรามีความมั่งคั่งร่ำรวยและมีกำลังทหารที่เข้มแข็ง อำนาจของเรานั้นสูงสุดยอดแล้ว...บรรดาผู้นำของพม่าหัวดี๋อ โง่และเกือบจะแพ้อยู่แล้ว พวกเขาตั้งใจที่จะปฏิเสธความมีอยู่ (ของอารยธรรม) ตามความจริงแล้วสวรรค์และโลกจะไม่อาลัยอมทนอีกต่อไป... บางที 1 หรือ 2 ปี เมื่อบรรดาทหารได้หยุดพักชั่วระยะหนึ่งแล้วกองทัพที่ยิ่งใหญ่จะรวมตัวกันบดขยี้พม่าให้ราบคาบในพริบตาเดียว... มันจะเหมือนกับการหักไม้ผู่ๆ เราไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะให้อาณาจักรขนาดเล็กเท่ากระสุนปืนอีกฟากหนึ่งของห้องทะเลช่วยเราหรือ? ถ้าท่านปรารถนาที่จะแก้แค้นผู้ที่เคยยึดครองท่านและปรารถนาที่จะเป็นพันธมิตรกับประเทศเพื่อนบ้าน...เพื่อที่จะขับไล่พม่าไปนั้นท่านอาจทำเช่นนั้นได้ เมื่อความปรารถนาของท่านบรรลุผลแล้ว ท่านจะต้องรายงานความจริงที่แน่นอน ซึ่งเราจะกราบทูลต่อจักรพรรดิเรื่องของท่านอีกครั้งหนึ่ง...พระองค์จะทรงเห็นความจงรักภักดีและความจริงใจของท่านและจะทรงเห็นชอบด้วย สำหรับเรื่องที่จีนจะโจมตีพม่าหรือไม่นั้นการตัดสินใจขึ้นอยู่กับราชสำนักและไม่อยู่ในขอบเขตของบรรดาเสนาบดีดูแลชายแดนหรือเป็นสิ่งที่ท่านควรจะถามถึง...”⁴⁷

⁴⁷ จี วิลเลียม สกินเนอร์ สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 30 - 31

อย่างไรก็ตาม จากข้อความที่ดูหมิ่นดูแคลนในข้างต้นนี้ พระองค์ก็หวังว่าจะได้รับการยอมรับจากจีนบ้างหากพระองค์สามารถโจมตีพม่าได้เป็นผลสำเร็จ ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมิได้จัดส่งพระราชสาส์นต่อด้อยคำปฏิเสธรของจีนในครั้งนี้แต่ประการใดๆ เลย⁴⁸ จนกระทั่งในปีพ.ศ.2319 สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ทรงจัดส่งพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปยังจีนอีกครั้งเพื่อทูลขอซื้อแผ่นทองแดงและขอยืมโลหะทองแดงจำนวน 1,000 อัน รวมทั้งทรงขอพระราชทานพระราชนุญาตทำการค้าขายที่เมืองเฮ้หนิงและหนิงไป๋กับทางราชสำนักจีนด้วย แต่ขุนนางจีนได้ให้คำตอบเสียงว่าๆ “นับตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว โลหะของจีนทำด้วยเหล็กเสมอมา”⁴⁹ และสันนิษฐานว่าการทูลขอพระบรมราชานุญาตทำการค้าที่เฮ้หนิงไป๋ ก็คงได้รับการปฏิเสธเช่นกัน

แต่ในปีพ.ศ.2320 จักรพรรดิเฉียนหลงทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระเจ้าตากสินส่งคณะทูตพร้อมเครื่องบรรณาการไปจีนอีก ดังนั้นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างไทยกับจีนจึงได้เริ่มขึ้น⁵⁰ พร้อมๆ กับการขอทำการค้ากับจีนในระบบบรรณาการ อย่างไรก็ตามก็ดีความสัมพันธ์ทางการค้าในระบบบรรณาการกับจีนก็ยังไม่บรรลุความสำเร็จที่สมบูรณ์ เพราะฝ่ายไทยยังไม่ได้รับ “ตราโลโต” อันเป็นเป็นตราประทับให้ทำการค้ากับจีนได้ และในปีพ.ศ.2324 จักรพรรดิเฉียนหลงมีพระบรมราชานุญาตให้ไทยมีสิทธิพิเศษทางการติดต่อการค้ากับจีนภายใต้ระบบบรรณาการเหมือนอย่างที่เคยกระทำมาในสมัยอยุธยาได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งการอนุญาตให้ทำการค้าขายตามเมืองท่าต่างๆ แต่มีสินค้าบางประเภทที่ไม่ได้รับการยกเว้นการเก็บภาษี ดังจะเห็นได้ว่าบรรดาสินค้าที่ไม่ใช่เครื่องบรรณาการที่ส่งไปพร้อมกับกระบวนเครื่องบรรณาการในปีพ.ศ.2321 ยังต้องเสียภาษีให้แก่ทางการจีน อีกทั้งทางการจีนอนุญาตให้ฝ่ายไทย

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁸ อติศร หมวกพิมาย, “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2310-2398” หน้า 106.

⁴⁹ E.H. Parker, “Siam,” *Asiatic Quarterly Review*, 3rd Series, 15,7 (July - October 1897) : 112 - 119. อ้างถึงใน สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 144.

⁵⁰ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 144.

ทำการค้าขายได้ที่เมืองกวางตุ้งเพียงเมืองเดียวเท่านั้น⁵¹ *

จนกระทั่งในปีพ.ศ.2324 จักรพรรดิฉินจึงมีพระบรมราชานุญาตให้ไทยมีสิทธิพิเศษทางการค้าในระบบบรรณาการเหมือนกับในสมัยอยุธยา⁵² การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าในระบบบรรณาการของราชสำนักไทยกับราชสำนักฉินในสมัยนี้ได้เปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการต่างๆ ของการฟื้นฟูความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งจะพบว่าขั้นตอนในการค้าและการทูตของไทยจำเป็นต้องอาศัยผู้ชำนาญการเฉพาะทางที่เป็นชาวจีน เช่น การเดินเรือ การร่างพระราชสาส์น การจัดส่งสินค้าบรรทุกองเรือ เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้ามามีบทบาทอย่างสูงในกิจกรรมดังกล่าวของไทย นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพยายามรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับจีนนับตั้งแต่ปีพ.ศ.2311 ก็ทรงอาศัยพ่อค้าชาวจีนกวางตุ้งคือ "หย่งจิ้นจง" นำพระราชสาส์นไปถวายแก่องค์จักรพรรดิฉิน และเมื่อไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับจีนแล้ว พ่อค้าอย่าง "จิ้นมัวแสง" ก็ได้เข้ามาทำหน้าที่ในการจัดส่งสินค้าประเภทต่างๆ ลงเรือสำเภาและนำไปค้าขายกับเมืองจีนทุกๆ ปี เป็นต้น⁵³ อีกทั้งพบว่าในสมัยธนบุรี ทางราชสำนักไทยก็มีนโยบายชักชวนและสนับสนุนให้ชาวจีนเข้ารับราชการเป็นจำนวนมากเนื่องจากเหตุผลในข้างต้นดังกล่าวมา

⁵¹ ด้ญฐฎัฎร จันทวฤษ, "ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน," ใน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (กรุงเทพมหานคร : ศรีบูรณพัลลิตะชัน, 2523), หน้า 122-123.

* ลักษณะของการค้าในระบบบรรณาการคือ การที่ทางราชสำนักฉินอนุญาตให้เรือสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาทำการค้าขายได้โดยจักรพรรดิฉินจะเป็นผู้พระราชทานตราประทับอนุญาตคือ "ตราโลโต" เพื่อใช้ประทับพระราชสาส์นของคณะทูตที่คุมเครื่องบรรณาการมาจิ้มกอง รวมทั้งเครื่องนอกบรรณาการอื่นๆ ที่นำมาขายด้วย และทางการจีนจะกำหนดให้เรือสินค้าที่มาพร้อมกับคณะทูตนั้นได้เพียง 3 ลำเท่านั้น และสินค้าที่เป็นเครื่องราชบรรณาการและนอกบรรณาการที่มาพร้อมกับคณะทูตจะได้รับการยกเว้นการเก็บภาษีให้เป็นพิเศษ อีกทั้งยังสามารถนำสินค้าไปขายตามเมืองใหญ่ๆ ของจีนได้มากกว่าการค้าลักษณะของเอกชนที่ถูกจำกัดอยู่เพียง ณ.กวางตุ้งเท่านั้น ซึ่งการค้าที่ไทยทำกับจีนในปีพ.ศ.2321 จึงเป็นการค้าตามระเบียบการค้าของเอกชน ณ.กวางตุ้งเท่านั้น

⁵² ด้ญฐฎัฎร จันทวฤษ, "ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน," หน้า 127.

⁵³ อติศร หมวกพิมาย, "กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2310-2398" หน้า 108 - 109.

แหล่งชุมชนของชาวจีน

ในสมัยธนบุรี พบว่าชาวจีนส่วนใหญ่จะเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณฝั่งด้านซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับพระราชวังในเขตแนวคูพระนครเดิม และบริเวณตั้งแต่ด้านใต้ของปากคลองบางหลวงมาถึงแถบวัดกัลยาณมิตร หรือเขตกะตี่จีน⁵⁴ และในแถบท่าจีน แถบแม่กลอง บางปะกง บางปลาสร้อย จันทบุรี และทางภาคใต้ของไทย ส่วนใน “จันทบุรี” ถือได้ว่าเป็นบริเวณที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋ว และเป็นฐานกำลังที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินตั้งแต่ครั้งที่พระองค์ทำการรวบรวมราชอาณาจักรอีกด้วย

ตามหลักฐานของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในเมืองไทยได้กล่าวถึงแหล่งชุมชนของชาวจีนไว้ดังนี้ คือ

“...ด้วยการที่พระองค์สนับสนุนคนจีนเป็นพิเศษ จึงเท่ากับชักชวนให้พวกเหล่านี้เข้ามาอยู่อาศัยในสยามและตั้งหลักแหล่งอยู่ได้เป็นจำนวนมากเช่นนี้ การยินยอมให้พลเมืองชาวจีนเป็นกรณีพิเศษนี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ ซึ่งเกิดขึ้นในราชอาณาจักรมานานนับศตวรรษๆ แล้ว แต่ครั้งนี้เกือบจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแล้ว...”⁵⁵

และปรากฏว่า แหล่งชุมชนที่ชาวจีนที่อาศัยเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยธนบุรี ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในเมืองไทยมีส่วนสำคัญในการช่วยกอบกู้ฐานะทางเศรษฐกิจที่กำลังทรุดโทรมของไทยให้ฟื้นตัวได้ในระยะเวลาอันไม่นานนัก และพบว่าในระหว่างปีพ.ศ.2311 - 2312 ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในอยุธยาได้ไปซุกค้ำเมืองอย่างละเอียด

⁵⁴ ชัย เรืองศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2325 - 2453 (ด้านเศรษฐกิจ) (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 28.

⁵⁵ จอห์น ครอว์ฟอร์ด, เอกสารของครอว์ฟอร์ด, แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, (พระนคร : กรมศิลปากร, 2515), หน้า 103.

และได้พบทรัพย์สินเป็นจำนวนมากจากซากที่ปรักหักพัง รวมทั้งภายในเจดีย์ต่างๆ ด้วย⁵⁶ ชาวจีนที่เข้ามาในสมัยนี้ส่วนมากจะเป็นชาวจีนแต้จิ๋ว และจะพบว่าชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามา มีบทบาทที่สำคัญต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ มากมาย อันก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อบ้านเมือง

บทบาททางด้านเศรษฐกิจ

สงครามระหว่างไทยกับพม่าในปีพ.ศ.2310 ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทยในสมัยกรุงธนบุรีเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ราชสำนักไทยต้องเร่งแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้คลี่คลายโดยเร็วที่สุด แต่จากสภาพเศรษฐกิจที่ทรุดโทรมเป็นอย่างมากทำให้ราชสำนักไทยในสมัยนี้ต้องเร่งหารายได้เพื่อนำมาเป็นทุนในการใช้จ่ายและบริหารประเทศ ซึ่งแหล่งรายได้ที่สำคัญในสมัยนี้ก็คือ การค้ากับต่างประเทศ

ประเทศจีนเป็นตลาดการค้าต่างประเทศที่สำคัญของไทยในสมัยนี้ แต่จะพบว่าในระยะแรกๆ ของกรุงธนบุรีต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนผู้ชำนาญการในด้านการติดต่อการค้ากับต่างประเทศ จึงเป็นโอกาสอันดีสำหรับชาวต่างชาติที่รอบรู้และมีความชำนาญในด้านการค้าที่จะเข้ามารับราชการเป็นขุนนาง ชาวจีน เป็นกลุ่มชาวต่างชาติที่เข้ามา มีบทบาททางการค้ากับต่างประเทศเป็นอย่างมาก (โดยเฉพาะกับประเทศจีน) ประกอบกับในสมัยนี้ฝ่ายทางการไทยมีนโยบายในการเปิดรับชาวจีนจากนอกประเทศเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เพราะสมัยนี้เป็นสมัยแห่งการก่อสร้างสร้างตัว ต้องการกำลังคนเป็นจำนวนมากเข้ามาช่วยกันในพื้นที่เศรษฐกิจ และพัฒนาบ้านเมืองให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น

พบว่าชาวจีนแต้จิ๋วเป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่เดินทางเข้ามาในสมัยนี้ และสมเด็จพระเจ้าตากสินจะทรงให้การสนับสนุนชาวจีนแต้จิ๋วเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นชาวจีนกลุ่มภาษาเดียวกับพระองค์ ดังนั้นในสมัยกรุงธนบุรี ชาวจีนแต้จิ๋วจึงมีฐานะและบทบาทที่สำคัญในสังคมไทย ไน้บ้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก ถึงกับมีคำเรียกชาวจีนเหล่านี้ว่า “จีนหลวง”⁵⁷

⁵⁶ จี วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 19.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19

1. บทบาทด้านการค้า

ในสมัยกรุงธนบุรี การค้ากับต่างประเทศมีความสำคัญต่อรายได้ของราชสำนักมากที่สุด เนื่องจากเป็นรายได้ที่สามารถหาได้โดยเร็ว ในขณะที่ระบบการเกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยอยู่ในภาวะชะงักงันเนื่องมาจากสงครามกับพม่าในปลายสมัยอยุธยา เพราะฉะนั้น ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเสร็จสิ้นภาระกิจในการรวบรวมราชอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นแล้ว พระองค์จึงหันมาให้ความสำคัญพระทัยและให้ความสำคัญในการฟื้นฟูการค้ากับนานาประเทศเป็นการใหญ่ โดยมีประเทศจีนเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของไทยในเวลานั้น

ความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้าระหว่างไทยกับจีนที่หยุดลงไปหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นใหม่ด้วยความพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยในปี พ.ศ. 2311 พระองค์ได้ส่งพระราชสาส์นไปกับพ่อค้าชาวจีนกวางตุ้งที่ชื่อว่า หย่งจิ้นจง โดยมีจุดประสงค์ให้ทางการจีนรับรองพระองค์ในฐานะผู้นำทางการเมืองคนใหม่สืบจากสมัยอยุธยา การรับรองนี้จะมีผลถึงการรับสิทธิพิเศษทางการค้าดังเช่นกษัตริย์อยุธยาเคยได้⁵⁸ แต่ความพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสินในครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จ พระราชสาส์นฉบับแรกไม่ที่เป็นยอมรับ ดังนั้นพระองค์จึงจัดให้มีการส่งพระราชสาส์นและบรรณาการไปอีก 3 ครั้งด้วยกัน ในปี พ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงประสบความสำเร็จในการขออนุญาตทำการค้ากับจีนในระบบบรรณาการได้ แต่ยังไม่สมบูรณ์เพราะจักรพรรดิจีนไม่ได้พระราชทาน “ตราโลโต” ซึ่งเปรียบเสมือนเอกสารสำคัญที่อนุญาตให้ฝ่ายไทยสามารถประกอบการค้ากับจีนได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งทางการจีนยังกำหนดให้ฝ่ายไทยทำการค้าได้เฉพาะในเมืองท่าที่ทางราชสำนักจีนกำหนดไว้เท่านั้น คือ ท่ามณฑลกวางตุ้ง (กวางตุ้ง)⁵⁹ ความสำเร็จในการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในปี พ.ศ. 2321 นี้จึงเป็นความสำเร็จเบื้องต้นเท่านั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁸ อติศร หมวกพิมาย, “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2310-2398” หน้า 106

⁵⁹ ฅัญฐภัทร จันทวิช, “ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน,” หน้า 122 - 123.

กรุงธนบุรีตั้งอยู่บนทำเลที่เหมาะสมทั้งในทางยุทธศาสตร์และการค้าโดยอยู่ห่างจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาเพียง 60 กิโลเมตรเท่านั้น⁶⁰ การติดต่อการค้าขายทางเรือจึงสามารถกระทำได้ง่ายและสะดวก โดยในสมัยนี้ทางราชสำนักไทยได้ทำการติดต่อการค้าขายกับประเทศต่างๆ หลายประเทศด้วยกัน และในขณะเดียวกันก็มีพ่อค้าชาวต่างชาติหลายชาติด้วยกันที่เข้ามาติดต่อการค้าขายกับไทยด้วย เช่น จีน ชาว มลายู ญี่ปุ่น อินเดีย ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน สำหรับชาวตะวันตกก็มีอยู่บ้างแต่น้อยมาก เนื่องมาจากความไม่มั่นคงทางการเมืองและอื่นๆ ทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกไม่กล้าเข้ามาทำการติดต่อการค้ากับไทยด้วย

ประเทศที่ไทยทำการติดต่อการค้าขายมากที่สุดในสมัยนี้คือ ประเทศจีน ซึ่งเป็นการค้าภายใต้ระบบบรรณาการดังที่ไทยเคยปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา สินค้าที่ไทยต้องการจากจีนมากที่สุดก็คือ ทองแดง เหล็ก และปืนใหญ่ เพื่อมาใช้ในการทำสงครามกับพม่า ส่วนอิฐและหินแผ่นนั้นใช้ในการสร้างบ้านเรือน สำหรับสินค้าที่ไทยส่งไปยังเมืองจีนที่ปรากฏในบัญชีเครื่องราชบรรณาการนั้น ส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภทของป่า เช่น ไม้กฤษณา อำพัน หางนกยูง งาช้าง นอแรด กรักซี่ ไม้จันทน์ รง ไม้ดำ ไม้ฝาง ฯลฯ เป็นต้น⁶¹ และฝ่ายไทยถือเป็นธรรมเนียมว่าจะต้องจัดเรือสินค้าพร้อมสินค้าไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับราชสำนักจีนที่ปักกิ่ง 3 ปีต่อครั้ง⁶²

นอกจากการติดต่อการค้ากับจีนแล้ว ไทยยังทำการติดต่อการค้ากับญี่ปุ่นและหัวเมืองชายทะเลในแหลมมลายูอีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่าในปีพ.ศ.2319 ฝ่ายไทยซื้อปืนคาบศิลาจำนวน 500 กระบอกจากเมืองปัตตาเวีย (อยู่ภายใต้อำนาจของฮอลันดา)⁶³ * และในปีพ.ศ.2320

⁶⁰ Sarasin Viraphol, *Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade 1652-1833* (Cambridge : Harvard University Press, 1977), p. 234.

⁶¹ ฅัญฐภัทร จันทวิช, "ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน," หน้า 122 - 123.

⁶² ยุวดี เฉลยทรัพย์, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและการคลังไทย (สมัยสุโขทัย - รัตนโกสินทร์ ตอนต้น)*, หน้า 207.

⁶³ ธีรวัต ณ ป้อมเพชร, "จดหมายจากพิพิธโกษาถึงบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (ค.ศ. 1769)," *รวมบทความทางประวัติศาสตร์* 8 (กุมภาพันธ์ 2529) : 33 - 34.

* การขนส่งปืนคาบศิลาเข้ามาในเมืองไทยจะทำโดยการบรรทุกมากับเรือสำเภาของจีน โดยให้ชาวจีนทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง ซึ่งการค้าในรูปแบบดังกล่าวได้สิ้นสุดลงในปีพ.ศ. 2342

ไทยได้ซื้อปืนคาบศิลาจากที่เดิมอีกเป็นจำนวนถึง 10,000 กระบอก ราคากระบอกละ 12 บาท⁶⁴ และในปีพ.ศ.2313 แยกเมืองตรังกานู และแยกจากเมืองปัตตาเวียได้นำปืนคาบศิลามาถวาย สมเด็จพระเจ้าตากสินถึง 2,200 กระบอก⁶⁵ แสดงให้เห็นว่าปืนเป็นสินค้าที่ทางราชสำนักไทย ต้องการเป็นอย่างมากในเวลานั้น และทางการไทยก็ทำการผูกขาดการค้าอาวุธด้วย

สำหรับรายได้จากการค้าต่างประเทศมีความสำคัญแก่ราชสำนักไทยในเวลานั้นเป็นอย่างมาก ซึ่งจะพบว่ารูปแบบของการค้าที่ไทยกระทำกับจีนเป็นช่องทางที่สำคัญในการแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศของรัฐ เห็นได้จากการส่งกองเรือบรรทุกสินค้าเพื่อนำไปขายยังจีนพบว่ามีการค้าที่ไม่ว่างของราชสำนักไทยแอบแฝงไปกับขบวนบรรณาการด้วยเป็นจำนวนมากเช่น ในปีพ.ศ.2311 เมื่อพระตากสินส่งพระราชสาส์นไปจีน ทรงจัดกองเรือที่บรรทุกสินค้าไปขายไปกับกองเรือบรรณาการเป็นจำนวนมากมากถึง 3 กองเรือ กองเรือละ 3 ลำ⁶⁶ และมาในปีพ.ศ.2324 ได้ทรงส่งกองเรือบรรทุกสินค้าสมทบไปเป็นจำนวนถึง 21 ลำ⁶⁷ การดำเนินการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยธนบุรีจะเน้นที่ “ตลาดจีน” เป็นสำคัญ และเป็นการค้าที่ต้องอาศัยการขนส่งทางสำเภาท่านั้น ส่งผลให้ชาวจีนมีบทบาทเป็นอย่างสูงในกิจกรรมการค้าต่างประเทศของไทย

มีข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ขั้นตอนในการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยนี้พบว่ามียางหลายขั้นตอนต้องใช้ผู้ชำนาญการเฉพาะทางที่เป็นชาวจีนเท่านั้น เช่น ขั้นตอนในการร่างพระราชสาส์น การจัดสินค้าบรรทุกลงเรือสำเภา การเดินเรือ และขั้นตอนการติดต่อทางการทูตและการค้าในจีน อีกทั้งยังพบว่าขุนนางในระดับสูงคือ “พระยาคลังเสนาบดีกรมท่า” ที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการต่างประเทศทั้งกระบวนการบางครั้งพบว่าในอดีตพ่อค้าชาวจีน เช่น “พระยาพิชัยไศศรวิชัย” เดิมเป็นพ่อค้าชาวกว๋างตุ้งนามหย่งจิ้นจงในสมัยธนบุรี หรือขุนนางในระดับรองลงมาคือ “หลวงอภัยพานิช” “พระสมบัติพานิช” และ “หลวงประเสริฐวานิช” ล้วนแต่มีเชื้อสายจีนทั้งสิ้น⁶⁸ นอกจากนี้ในแง่บุคคลแล้วพบว่าในสมัยกรุงธนบุรีทางการ

⁶⁴ ชัย เมืองศิลา, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2325 - 2453 (ด้านเศรษฐกิจ), หน้า 1.

⁶⁵ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 40, หน้า 47

⁶⁶ อนุรักษ์พร จันทวิช, “ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาติตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน,” หน้า 122.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125

⁶⁸ อิศร หมวกพิมพ์, “กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2310-2398,” หน้า 111.

ไทยยังไม่มีเรือสำเภาขนาดใหญ่จำนวนมากเพียงพอในการเดินทางจึงต้องอาศัยใช้เรือของพ่อค้าชาวจีนทั้งหลายที่มีในลักษณะเหมาลำเรือเป็นครั้งคราวเช่น ในปีพ.ศ.2324 เรือ 11 ลำที่ไปจีนพบว่า เป็นเรือของพ่อค้าชาวจีนกวางตุ้ง 9 ลำและเป็นของจากต่างประเทศ 2 ลำ⁶⁹

จากวิธีการดังกล่าวพ่อค้าชาวจีนจึงสามารถเข้ามาสู่ระบบราชการปฏิบัติหน้าที่ในกรมท่าซึ่งกำลังขาดแคลนบุคลากรได้อย่างลงตัว และเมื่อรัฐในสมัยนี้มีความจำเป็นในการใช้ “ผู้ชำนาญการ” ที่เป็นชาวจีนอันเป็นการเปิดโอกาสของเอกชนแอบแฝงไปพร้อมๆ กับการค้าของรัฐด้วย ชาวจีนที่เข้ามาช่วยงานราชการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการค้ากับจีนในสมัยธนบุรีเป็นกลุ่มพ่อค้าชาวจีนภายนอกประเทศ ในเวลาต่อมาคนเหล่านี้ก็ได้ช่วยฐานะตัวเองจากระดับการอาศัยระบบบรรณาการแสวงหาผลกำไรส่วนตัวเข้ามาสู่การเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการด้วยการเข้ารับราชการในสังกัดกรมท่า ตัวอย่างเช่น “หยังจิ้นจง” เดิมเป็นเพียงพ่อค้าในเวลาต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระยาพระคลังเสนาบดีกรมท่า เนื่องจากมีความดีความชอบที่ช่วยดำเนินการทางการทูตในการส่งพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าตากสินไปยังจักรพรรดิจีน⁷⁰ หรืออย่างในกรณีของ “จิ้นมัวเสง” ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นหลวงอภัยพานิช ขุนนางสังกัดกรมท่า ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะทำการค้าให้กับราชสำนักไทยปีหนึ่งๆ เป็นจำนวน 10-12 ลำ และทำการค้าส่วนตัวปีละ 2 ลำทุกๆ ปี⁷¹ เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบรรดาขุนนางที่สังกัดในกรมท่า โดยเฉพาะขุนนางชำนาญการที่เป็นชาวต่างชาติได้อาศัยข้อได้เปรียบจากหน้าที่การงานของตน มาทำการค้าเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้นกล่าวได้ว่า “กรมท่า” เป็นแหล่งที่บรรดาขุนนางที่สังกัดอยู่ถือผลประโยชน์ทางการค้าภายใต้ระบบราชการได้อย่างเหนียวแน่น อีกทั้งยังมีการร่วมมือระหว่างพ่อค้าเอกชนในการจัดแต่งเรือสินค้าลงเรือใบในนามของรัฐอีกด้วย และกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์เหล่านี้คือชาวจีนและชนชั้นมูลนายของไทยนั่นเอง

⁶⁹ ณีฐภัทร จันทิวช, “ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน,” หน้า 126.

⁷⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 132, 139. และ ณีฐภัทร จันทิวช, “ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาตอนปลายและธนบุรี จากจดหมายเหตุจีน,” หน้า 107.

⁷¹ ก.ศ.ร. กุหลาบ (นามแฝง), มหามุขมาตยกุล ว่าด้วยลำดับตระกูลขุนนางไทยทั้งสิ้นในแผ่นดินสยาม เล่ม 1, หน้า 288

แม้ว่าขุนนางชาวจีนเหล่านี้จะไม่มีตราประจำตำแหน่งที่มีอำนาจอย่างถาวรต่อการบริหารงานในส่วนต่างๆ แต่ในความเป็นจริงพบว่า ขุนนางเหล่านี้มีบทบาททางเศรษฐกิจการค้าต่างประเทศเป็นอันมาก เพราะเป็นเรียวยแรงที่สำคัญในการค้าในระบบบรรณาการร่วมกับข้าราชการในกรมท่าซ้าย ในฝ่ายเดินเรือ กับฝ่ายซื้อขายสินค้าที่ตลาดจีน ความชำนาญของข้าราชการและขุนนางเชื้อสายจีนล้วนแต่มีพื้นฐานมาจากการเป็นพ่อค้า ตลอดจนความรู้ในการตีราคาได้อย่างแม่นยำ ซึ่งความสามารถทางการค้าและการเดินเรือดังกล่าวนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการประสานผลประโยชน์ระหว่างเจ้านาย ขุนนาง กับกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ (โดยเฉพาะในหมู่พ่อค้าชาวจีน) นั่นได้อาศัยระบบราชการและการค้าในระบบบรรณาการเป็นช่องทางแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองและพรรคพวก

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า “ชาวจีน” เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการเป็นเครื่องมือในการดำเนินการค้าต่างประเทศโดยเฉพาะกับประเทศจีน สามารถดำเนินไปอย่างราบรื่น ตลอดจนนำรายได้และความมั่งคั่งมาสู่ราชอาณาจักรไทยในเวลาต่อมา

2. บทบาททางการทูต

ในสมัยธนบุรี การดำเนินงานทางด้านการทูตนอกประเทศเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2311 เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงส่งพระราชสาส์นไปจีนเป็นครั้งแรกโดยอาศัยไปกับเรือสินค้าของพ่อค้าชาวจีนกวางตุ้ง เพื่อให้ทางราชสำนักจีนรับรองฐานะความเป็น “กษัตริย์” ของพระองค์⁷² เพราะจีนเป็นมหาอำนาจของเอเชีย ประกอบกับภายในราชสำนักไทยกำลังเกิดปัญหาในการอ้างสิทธิ์ชอบธรรมในราชบัลลังก์ระหว่างสมเด็จพระเจ้าตากสินกับพระยาราชวราวุฒิชัย (เมื่อชื่อหลิน) แห่งกัมพูชาที่สนับสนุนเจ้าผู้เป็นเจ้านายชั้นสูงของราชวงศ์บ้านพลูหลวง⁷³ ทั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินและพระยาราชวราวุฒิชัยต่างมีเชื้อสายจีนทั้งคู่ โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมีเชื้อสายจีนแท้จิว แต่พระยาราชวราวุฒิชัยมีเชื้อสายจีนฮกเกี้ยน⁷⁴ จึงเป็นไปได้หนึ่งในสองพระองค์นี้

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127

⁷⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 90

จะได้รับ การรับรองจากราชสำนักจีน แต่พบว่าพระราชสาส์นที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงส่งไป ในครั้งแรกนั้นไม่เป็นที่ยอมรับ จนกระทั่งในปีพ.ศ.2324 จักรพรรดิจีนจึงมีพระบรมราชานุญาตให้ ไทยมีสิทธิทางการค้าเหมือนกับอยุธยา ซึ่งฝ่ายไทยก็ได้มีการส่งคณะทูตไปจีนเป็นระยะๆ ตลอด สมัยกรุงธนบุรี

ในการดำเนินงานด้านการทูตของไทยนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมท่ากลาง โดย ทำหน้าที่ในการจัดส่งคณะทูตและการร่างพระราชสาส์น พร้อมทั้งเตรียมเครื่องราชบรรณาการไป ยังดินแดนต่างๆ ที่ฝ่ายไทยมีสัมพันธไมตรีด้วย รวมทั้งเข้าร่วมปรึกษาหารือกับขุนนางใน กรมท่าซ้ายและกรมท่าขวาตามแต่ประเพณีของประเทศที่จัดส่งพระราชสาส์นออกไป⁷⁵ ซึ่ง บุคคลที่เข้าดำเนินงานในเรื่องนี้จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ระเอียดประเพณีในเรื่องการทูตเป็น อย่างดี เนื่องจากว่าพระราชสาส์นมีฐานะเทียบเท่าองค์พระมหากษัตริย์สำหรับของฝ่ายไทย นอกจากนี้พบว่า เจ้าหน้าที่ทางการทูตยังมีบทบาทในการเจรจาการค้าได้อีกด้วย

ดังนั้นบุคคลที่จะเข้ามางานในหน้าที่นี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญเชี่ยวชาญทั้งด้าน การทูตและการค้า ซึ่งชาวจีนก็เป็นคนกลุ่มหนึ่งที่เข้าไปมีบทบาทที่สำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ใน การเป็นทูตให้กับทางราชสำนักไทย โดยชาวจีนที่มีความรู้ในภาษาเป็นอย่างดี และเชี่ยวชาญใน ด้านการค้าก็มักจะได้รับการแต่งตั้งให้เข้าไปทำงานในหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อกับต่างประเทศ และเนื่องมาจากส่วนมากผู้ที่เป็นราชทูตของไทยจะไม่ค่อยรู้หนังสือภาษา ต่างประเทศนัก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีล่ามคอยแปลข้อความต่างๆ ให้ เจ้าหน้าที่เหล่านั้น ส่วนมากจะขุนนางชาวต่างชาติ เช่น จีน แขก เป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทของชาวจีนที่เข้ามา มีความ สำคัญต่อสังคมไทยสมัยกรุงธนบุรี สมัยธนบุรีเป็นสมัยแห่งการก่อสร้างตัวตั้งนั้นการค้ากับ ต่างประเทศจึงแหล่งรายได้ที่สำคัญของราชสำนักไทยที่จะนำมาเป็นทุนรอนในการบริหารงาน ราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยนี้ สามารถเข้ามามีส่วนช่วยเหลือทางการในการค้ากับต่างประเทศได้เป็นอย่างดี อีกทั้ง ขั้นตอนบางอย่างของการติดต่อการค้ากับต่างประเทศจำเป็นต้องใช้ผู้ที่ชำนาญการเป็นพิเศษ

⁷⁵ ขัตติร นมวกพิมาย, "กรมท่ากับระบบเศรษฐกิจไทย : วิเคราะห์โครงสร้างและการ เปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีถึงการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2310 - 2398," หน้า 111

เช่น การร่างพระราชสาส์น การเดินเรือ ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งการเข้ามาดำเนินงานของชาวจีนเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นการประสานผลประโยชน์กันระหว่างชาวจีนกับชนชั้นมูลนายของไทยด้วย ชาวจีนเหล่านี้นับเป็นกลไกหรือเครื่องมือสำคัญที่ก่อประโยชน์ต่อสภาพเศรษฐกิจของกรุงธนบุรีเป็นอย่างดี

บทบาททางด้านการเมืองการปกครอง

ในสมัยอยุธยาตอนปลายพบว่ามีชาวจีนอาศัยอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมากไม่น้อย (แม้ว่าจะเทียบกับสมัยรัตนโกสินทร์ไม่ได้ก็ตาม) โดยเฉพาะในตัวพระนครหรืออยุธยาพบว่ามีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่หลายแห่งด้วยกัน กล่าวคือ ตั้งแต่บริเวณหลังวัดจีนเรื่อยมาถึงย่านสามม้าในไถ่ ประตูจีนแห่ง 1 คลองสวนพลูแห่ง 1 ปากคลองข้าวสารแห่ง 1 ถนนตาลแห่ง 1 บ้านดินแห่ง 1 และเกาะแห่ง 1⁷⁶ ชาวจีนเหล่านี้เป็นชาวจีนฮกเกี้ยน (เป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดในเมืองไทยในสมัยอยุธยาตอนปลาย)⁷⁷ ไม่ใช่ชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งชาวจีนฮกเกี้ยนได้อพยพหนีความอดอยากและการปราบปรามของราชวงศ์ชิงเข้ามาในไทย โดยความเป็นจริงแล้วชาวจีนเหล่านี้เข้ามาไทยตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 แล้ว และมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนอย่างมั่นคงในอยุธยา รวมทั้งหัวหน้าที่คอยควบคุมและดูแลชุมชนชาวจีนนี้เป็นขุนนางเชื้อสายจีนที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักไทย ซึ่งในพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า “เมื่อพม่าเข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา หลวงอภัยพิพัฒน์จัดเงินนายท้าย 2,000 ยกออกไปจัดตั้งค่าย แต่ถูกพม่าตีกลับเข้ามา”⁷⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธทรงอธิบายไว้ว่าราชสำนักไทยให้หลวงอภัยพิพัฒน์ขุนนางจีนลงไปตั้งค่าย⁷⁹ ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าหลวงอภัยพิพัฒน์ผู้นี้เป็นหัวหน้าของชุมชนชาวจีนฮกเกี้ยนในอยุธยาและราชสำนักไทยก็ให้การรับรองด้วย⁸⁰ หรือเมื่อครั้งเกิดสงครามพม่าในปลาย

⁷⁶ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 40.

⁷⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 133.

⁷⁸ พระวันรัตน์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า 639. และ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64 (พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ), หน้า 306.

⁷⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยายุทธ, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 6 (ไทยรบพม่า), หน้า 337.

⁸⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 133.

สมัยอยุธยา อำนาจของราชสำนักไทยเริ่มอ่อนแอลงตามลำดับ พบว่าชาวจีนที่ออกไปตั้งค่ายรับศึกพม่าที่คลองสวนพลูจำนวน 400 คนเศษได้ไปลอบทงที่พระพุทธรบาท และเมื่อทางราชสำนักไทยรู้เรื่องก็ให้นายค่ายของชาวจีนเหล่านั้นรับผิดชอบในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ดังข้อความที่ว่า

“...พวกจีนที่ออกไปตั้งค่ายรับศึกพม่าที่คลองสวนพลูจำนวนสี่ร้อยเศษชวนกันขึ้นไปทำลายพระพุทธรบาท...ครั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบจึงให้ว่าแก่นายค่ายให้สืบเอาเงินทองของพระพุทธรบาทส่งเข้ามา...”⁸¹

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ในปลายสมัยอยุธยามีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทยอย่างมั่นคงแล้ว และทางการไทยก็ให้การรับรองชุมชนชาวจีนเหล่านั้นด้วย แต่สิ่งน่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ จำนวนชาวจีนที่มีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย เฉพาะชาวจีนที่ออกไปตั้งค่ายต่อสู้กับพม่านั้นมีจำนวนถึง 2,000 คน หากเปรียบเทียบกับกำลังที่สมเด็จพระเจ้าตากสินนำออกจากกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นทั้งทหารชาวไทยและชาวจีนมีเพียง 500 คน (หลักฐานบางฉบับกล่าวว่า 1,000 คน)^{*} และหากสมเด็จพระเจ้าตากสินได้กำลังของชาวจีนเหล่านี้ตั้งแต่ครั้งเสด็จหนีพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาในคราวแรก ก็คงจะเป็นฐานกำลังที่ดีของพระองค์ แต่ในความเป็นจริงพระองค์คงไม่ได้ชาวจีนเหล่านี้ไปเป็นกำลัง เมื่อดูจากชื่อนายทหารจีนที่ตามเสด็จพระองค์ไปนั้น ไม่มีผู้ใดที่มีราชทินนามว่าหลวงอภัยพิพัฒน์เลย

ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินและพรรคพวกของพระองค์ในระยะแรกเป็นชาวจีน (จีนแต้จิ๋ว) แต่ในขณะที่ชาวจีนที่อยู่ในอยุธยาเป็นชาวจีนฮกเกี้ยน และในสมัยนี้ชาวจีนแต้จิ๋วได้รับการยกย่องเชิดชูกว่าชาวจีนกลุ่มใดๆ ถ้าเอ่ยถึง “จีนหลวง” จะต้องเข้าใจว่านั่นหมายถึงชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนแต้จิ๋วอพยพเข้ามาสู่เมืองไทยมากขึ้น⁸² ด้วยเหตุนี้แม้ว่าจะมีชาวจีนในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก แต่ชาวจีนเหล่านั้นก็ไม่ได้เป็นฐานกำลังของพระองค์

⁸¹ พระวันรัตน์ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, หน้า 652.

^{*} ดูคำอธิบายเรื่องกำลังไพร่พลที่ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าตากสินเมื่อครั้งเสด็จออกจากกรุงศรีอยุธยาได้ในหน้า 76.

⁸² นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 136.

ทั้งหมด เนื่องจากข้อจำกัดในด้านกลุ่มภาษา สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้สมเด็จพระเจ้าตากสินจำเป็นต้องหมายพระองค์เองกับสถาบันกษัตริย์ไทยมากขึ้น เช่น ทรงทำพระเมรุแก่พระราชมารดาและพระประยูรญาติ⁸³ ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระองค์พ้นจากการเป็นหัวหน้าของชาวจีนแต่จิว และหวังจะได้รับความร่วมมือจากชาวจีนทั้งหมด แต่กระนั้นก็ตามพบว่าชาวจีนแต่จิวเป็นชาวจีนที่ได้รับความโปรดปรานจากพระองค์เป็นอย่างมาก และนับตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นไปพบว่าชาวจีนแต่จิวได้พากันหลั่งไหลเข้าสู่เมืองไทยเป็นจำนวนมากจนชาวจีนแต่จิวกลายเป็นชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่สุดในเมืองไทย (ยกเว้นทางภาคใต้) ในขณะที่ชาวจีนฮกเกี้ยนลดฐานะจากกลุ่มใหญ่สุดลงเป็นอันดับที่ 4 โดยมีชาวจีนแคะและชาวจีนไหหลำเพิ่มเข้ามาตามลำดับ⁸⁴

1. ขุนนางเชื้อสายจีนในสมัยกรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงรื้อฟื้นรูปแบบของราชอาณาจักรอยุธยาขึ้น อันเป็นพระบรมราโชบายตั้งแต่ครั้งเสด็จออกจากกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เพื่อเรียกร้องความร่วมมือจากข้าราชการเก่าของอยุธยา แต่ราชอาณาจักรอยุธยาที่พระองค์ทรงรื้อฟื้นขึ้นมานั้นก็เป็นเพียงรูปแบบเท่านั้น แต่มิได้มีผลลึกลงไปในเรื่องภายใน ระบบราชการของอยุธยาก็เช่นเดียวกับราชอาณาจักร (แท้จริงแล้วระบบราชการเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชอาณาจักร) แม้หากได้รับการรื้อฟื้นตั้งแต่แรก แต่ก็เพียงรูปแบบเท่านั้นแต่เนื้อหามิได้ถูกรื้อฟื้น⁸⁵

ระบบราชการในสมัยธนบุรีตั้งแต่ต้นจนถึงในปีพ.ศ.2317 แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรอำนาจของกลุ่มคนที่เป็น “ลูกน้อง” หรือขุนนางของสมเด็จพระเจ้าตากสินให้ขึ้นมาใช้อำนาจและการจัดสรรเช่นนี้จะสัมพันธ์กับการควบคุมกำลังไพร่ด้วย ในพระราชพงศาวดารฉบับที่ข้อมูลเที่ยงตรงที่สุดได้เอ่ยชื่อบุคคลที่ได้ร่วมมาในกองทหารของสมเด็จพระเจ้าตากสินเมื่อครั้งตีฝ่าวงล้อมพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยาครั้งนี้ พระเชียงเงิน หลวงพิชัยราชา หลวงราชเสนา ขุนอภัยภักดี หมื่นราชเสนาหา โดยระบุว่าคนเหล่านี้เป็นทหารผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังมีผู้คนตามเสด็จออกมาจากกรุงศรีอยุธยาอีกหลายคน แต่มิได้เอ่ยชื่อไว้แต่แรกมาปรากฏชื่อภายหลังอีก เช่น

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

⁸⁴ จี. วิลเลียม สกินเนอร์, สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 40 - 41.

⁸⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 389.

นายบุญมี นายทองดี และแสงทหาร รวมทั้งขุนพิพิธวาทิ และนักกองราม (เจ้ากรุงกัมพูชา) นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่ได้เข้ามาสวามิภักดิ์ระหว่างทางและสมทบร่วมเดินทางไปยังหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกด้วยอีกจำนวนหนึ่ง แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าชื่อบุคคลที่ปรากฏมาภายหลังนี้เป็นพวกที่ตามมาจากรุงศรีอยุธยาหรือตามมาสมทบที่หลัง อย่างไรก็ตามก็สามารถรวบรวมรายชื่อได้ถึง 27 ชื่อด้วยกัน⁸⁶

ขุนนาง หรือ “ลูกน้อง” ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมีทั้งที่เป็นชาวไทย และชาวต่างชาติ เช่น จีน กัมพูชา ญวน ฯลฯ โดยเฉพาะชาวจีน (แต่จิว) มีอยู่เป็นจำนวนมากและเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง นอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติที่เข้ามาสวามิภักดิ์ในตอนหลัง ได้แก่ นายเผือก (ซึ่งกล่าวว่าเป็นชาวญวน) นักมา (ชาวเขมร) จีนเจียม (ซึ่งได้ถวายธิดาให้) คนต่างชาติต่างภาษาเหล่านี้ทำให้ภาพลักษณ์ของพระองค์เมื่อครั้งยังอยู่ที่เมืองจันทบุรีและระยองมีลักษณะใกล้เคียงกับกษัตริย์อยุธยา เพราะทรงปกครองเหนือประชาชนที่เป็น “สิบสองภาษา” ไม่ได้เป็นหัวหน้าขุมขุม หรือผู้นำปกครองท้องถิ่นดังเช่น เจ้าพิมาย เจ้าพระฝาง หรือ พระยาพิชัยโลก

อนึ่ง ในบรรดาชาวต่างชาติที่เข้ามาสวามิภักดิ์สมเด็จพระเจ้าตากสินนั้น แต่ดูเหมือนว่าชาวจีนจะเป็นกลุ่มคนที่เข้ามามีบทบาทที่สำคัญในราชสำนักของพระองค์ ขุนนางเชื้อสายจีนที่สำคัญๆ ในสมัยนี้ได้แก่

1.1. **ขุนพิพิธวาทิ** ตามพระราชพงศาวดารกล่าวว่าได้เข้าถวายตัวทำราชการพร้อมกับนักกองราม (เจ้านายเขมร) ซึ่งเสด็จลี้ภัยทางการเมืองมาอยู่ที่อยุธยา ดังนั้นจึงเข้าใจว่าทั้งขุนพิพิธวาทิ และนักกองรามได้หนีออกจากกรุงศรีอยุธยาก่อนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินจะทรงหนีพอดีไปพบกับกองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินจึงเข้าสวามิภักดิ์⁸⁷

ขุนพิพิธวาทิ ผู้นี้เป็นชาวจีนแต่จิว โดยราชทินนามแล้วน่าจะเป็นขุนนางชาวจีนในกรมท่าซ้ายมาก่อน และมาในภายหลังจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระยาราชเศรษฐี เจ้าเมือง

⁸⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 65 (พงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ) (พระนคร : ศุภสภา, 2512), หน้า 5 - 7.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5 - 6.

พุทโธมาศ (เรื่องราวของขุนนางชาวจีนผู้นี้ปรากฏอยู่ทั้งในหลักฐานของจีนและญวน โดยมีชื่อเรียกเป็นภาษาญวนว่า “จันเลียน” (Tran Lien) หรือภาษาจีนกลางว่า “เจียนเหลียน” มีบรรดาศักดิ์เป็นภาษาไทยว่า “เจียวชิว”⁸⁸ ซึ่งนิธิกล่าวว่ตำแหน่งคือ “เจ้าชรัว” มากกว่าตำแหน่ง “จักริ” อย่างที่ศาสตราจารย์เจินเจ็งเห่อสันนิษฐานไว้⁸⁹ ด้วยเหตุนี้จึงถูกเรียกว่า “เจ้าชรัวเหลียน” และตรงกับหลักฐานของจีนที่กล่าวว่าเจียนเหลียนเป็นแม่ทัพคนหนึ่งที่ยกไปตีพุทโธมาศ และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองพุทโธมาศในเวลาต่อมา⁹⁰

และคงด้วยเหตุที่ขุนพิพิธวาทีเป็นชาวจีนแต่จิวและมีฐานะทางเศรษฐกิจดี และเป็นบุคคลที่มีความสามารถมาก ดังนั้นขุนนางชาวจีนผู้นี้จึงเป็นอีกคนที่ได้รับการเลื่อนยศและตำแหน่งอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้นก่อนหน้าที่สมเด็จพระเจ้าตากสินจะเสด็จมาประทับที่เมืองธนบุรีและทำพระราชพิธีราชาภิเษกในปี.ศ.2311 นั้น พบว่าขุนนางชาวจีนผู้นี้ได้เป็นพระยาและเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่มาแต่ต้นรัชกาล และพระยาพิพิธผู้นี้ยังได้รับการแต่งตั้งเป็นโกษาธิบดีอีก ดังข้อความในจดหมายรายวันทัพบทว่า “จึงพระราชทานชื่อพระยาพิพิธผู้ว่าราชการที่โกษาธิบดีเป็นพระยาราชามาเศรษฐี”⁹¹ และนับว่าเป็นโกษาธิบดีคนแรกในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสิน⁹²

1.2. **พระยาพิชัยไศสวรรย์ (หยั่งจันจง)** หยั่งจันจงมีอาชีพเดินเรือและค้าขายระหว่างไทยกับจีนมาก่อนที่จะเข้ารับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสิน ชาวจีนผู้นี้ได้เข้าถวายตัวหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จมาประทับที่เมืองธนบุรีแล้ว และคงเข้ารับราชการในปี พ.ศ.2311 เนื่องจากเป็นผู้ที่มีฐานะดี ประกอบกับได้รับความวางพระทัยจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน จึงทำให้มีอำนาจและอิทธิพลค่อนข้างมากโดยเห็นได้จากจำนวนไพร่พลของขุนนางจีน

⁸⁸ Chingho A. Chen, "Mac Thien Tu and Phraya Taksin, A Survey on Their Political Stand, Conflicts and Background, " Proceedings of the 7th IAHA Conference, Bangkok, 1977, pp. 534 - 575.

อ้างถึงใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 281.

⁸⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 281

⁹⁰ ณีฎกรภัทร จันทวิช, "ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนปลายและกรุงธนบุรีจากจดหมายเหตุจีน," ศิลปากร 24,2 (พฤษภาคม 2523) : 30 - 31.

⁹¹ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 66 (จดหมายรายวันทัพบกกรุงธนบุรีคราวปราบเมืองพุทโธมาศและเขมรเมื่อ พ.ศ.2314) (พระนคร : ศุภสภา, 2503), หน้า 12.

⁹² ดูเพิ่มเติมใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 281.

ผู้นี้เมื่อครั้งยกไปตีเมืองพุทไธมาศในปีพ.ศ.2311 มีไพร่พลถึง 1,686 คน นับเป็นจำนวนมากที่สองในบรรดากองทัพทั้งหมดที่ไม่ใช่กองทัพหลวง⁹³

ในปีพ.ศ.2314 เมื่อขุนพิพิธวาทิ ซึ่งดำรงตำแหน่งพระโกษาธิบดีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระยาราชานครศรี เจ้าเมืองพุทไธมาศแล้ว จึงโปรดฯให้แต่งตั้งให้พระยาพิชัยไศศวรรยผู้นี้เป็นที่โกษาธิบดีแทน⁹⁴ * และเป็นลูกน้องอีกคนหนึ่งที่ได้ใกล้ชิดรับใช้สมเด็จพระเจ้าตากสินมาโดยตลอด และในปีพ.ศ.2320 ได้รับพระกรุณาอย่างสูงจากสมเด็จพระเจ้าตากสินในการพระราชทานเพลิงศพตามอย่างพระศพของเจ้านาย พร้อมกับพระยาสุโขทัยและพระเชียงใหม่⁹⁵

1.3. เจ้าเมืองจันทบูร เป็นชาวจีนที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางระดับเจ้าเมืองอีกคนหนึ่ง ในหลักฐานของจีนกล่าวว่า ในปีพ.ศ.2311 พระยาราชานครศรีญวน (ม่อเทียนชื่อ) ได้ยกกำลังเข้าโจมตีไทย สามารถตีทุ่งใหญ่ (ตราด) ได้แล้วยังสามารถตีจันทบูร (ซานเสอเหวิน) ได้อีก พร้อมทั้งจับเจ้าเมืองจันทบูรกลับไปยังพุทไธมาศ⁹⁶ และเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินปราบพระยาจันทบูรได้ และเสด็จยกทัพกลับมาที่ค่ายโพธิ์สามต้น พระองค์ทรงแต่งตั้งชาวจีนผู้หนึ่งเป็นเจ้าเมืองจันทบูร

ดังนั้นจากที่กล่าวมาทั้งสิ้นจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบเหล่าขุนนางในสมัยนี้มีส่วนของพวกไพร่และคนนอกระบบปะปนมากกว่าในสมัยอยุธยา เพราะฉะนั้นในแง่เนื้อหาของระบบราชการในสมัยนี้จึงมีลักษณะเป็นชุมชนมากกว่าราชอาณาจักร กล่าวคือมีรากฐานอยู่ที่ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลกับพระเจ้าแผ่นดินกับ “ลูกน้อง” มากกว่าเป็นขุนนาง

และหากพิจารณาอำนาจทางการเมืองของสมเด็จพระเจ้าตากสินพบว่า ประกอบขึ้นจากการรวบรวมขุนนางส่วนกลางที่เคยมีบทบาทในราชสำนักอยุธยาก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาในปีพ.ศ.2310 แต่เนื่องจากรากฐานอำนาจของพระองค์ในช่วงก่อนพ.ศ.2310 นั้นอยู่นอกราชสำนัก

⁹³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 294.

⁹⁴ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ), หน้า 78.

* แต่ใน พระราชพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา เล่มที่ 2 หน้า 367 กล่าวว่า พระยาพิชัยไศศวรรยได้รับการแต่งตั้งเป็น “ผู้ว่าที่กรมท่า”

⁹⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 294.

⁹⁶ ฌักภัทร จันทวิช, “ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาตอนปลายและกรุงธนบุรีจากจดหมายเหตุจีน,” หน้า 26.

สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเป็นเพียงขุนนางบ้านนอกกินตำแหน่งพระยาตาก ดังนั้นพระองค์จึงไม่ได้เป็นศูนย์กลางของขุนนางอยุธยาอย่างแท้จริง เพราะศูนย์กลางดังกล่าวถูกเชื่อมโยงด้วยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและมิตรภาพได้รวมอยู่ที่ เจ้าพระยาจักรี (รัชกาลที่ 1) มากกว่า ซึ่งในงานของเดวิด เค. วยอาจ (David K. Wyatt) ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าถึงประเด็นดังกล่าว โดย วยอาจ (Wyatt) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ดังนี้กล่าวคือ

“...ขุนนางในปลายสมัยอยุธยาระดับเจ้าพระยาที่มีทั้งสี่ตระกูลคือ ตระกูลขุนนาคมาจากเปอร์เซีย ตระกูลสิงหนเสนี จันทโรจนวงศ์ บุรณศิริทองอินและศิริวัฒนกุล เป็นเชื้อสายพราหมณ์ ตระกูลที่สามเป็นของเจ้าพระยาจักรีมีเชื้อสายมอญ และตระกูลสุดท้ายที่เจ้าพระยาถึงสามคนมีเชื้อสายจีน ซึ่งทั้งสี่ตระกูลนี้มีความสัมพันธ์กันโดยการแต่งงานกับตระกูลของเจ้าพระยาจักรีก่อนปีพ.ศ.2325 ทั้งสิ้น...”⁹⁷

ด้วยเหตุนี้เมื่อมีการผลัดแผ่นดินจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีย้ายศูนย์กลางมาสู่ราชวงศ์จักรี คือรัชกาลที่ 1 จึงทรงสามารถรวมศูนย์กลางให้ลงตัวได้ในเวลาไม่นานนัก กล่าวโดยสรุปขุนนางในราชสำนักธนบุรีประกอบไปด้วยคนหลายประเภท รวมทั้งชาวต่างชาติ และชาวต่างชาติที่บอบช้ำและโดดเดี่ยวที่สุดในสมัยนี้ก็คือ ชาวจีน (แต่จิว) นั่นเอง จะเห็นได้ว่าชาวจีนเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในสังคมทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และสังคมได้ทุกยุคทุกสมัย โดยชาวจีนเหล่านี้รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้นๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น ชาวจีนจึงเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญและอิทธิพลในสังคมไทยเป็นเวลายาวนาน

⁹⁷ ดูเพิ่มเติมใน David K. Wyatt, "Family Politics in Nineteenth Century Thailand," *Journal of Southeast Asian History* 9 (September 1968) : 208 - 228.